

Dersim Sancağının Kurulmasından Sonra Karşılaşılan Güçlükler ve Dersim Sancağı ile İlgili Bu Dönemde Yazılan Raporlar (1875-1918)

The Difficulties Encountered in the Sanjak of Dersim after its Foundation and Related Reports Composed in This Period (1875-1918)

*İbrahim Yılmazçelik**

Özet

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı ile uygulamaya çalıştığı bir kısım yeni düzenlemeleri bütün ülkeye teşmil etmek için uğraşmaya başlamıştır. Bu cümleden olmak üzere 1848 tarihinde Diyarbakır Eyaleti yeniden teşkilâtlandırılmış ve Harput ayrı bir eyalet haline getirilerek, Dersim Sancağı teşkil edilmiştir. Bu çalışmanın birinci bölümünde Dersim Sancağının kurulmasından sonra karşılaşılan güçlükler, arşiv belgelerinin ışığı altında incelenmiştir. İkinci bölümde ise bu dönemde yazılan raporlar ele alınmıştır.

Dersim Sancağı'nın 1848 tarihinde teşkil edilmesinden sonra, Tanzimat'ın getirdiği yeni düzenlemeler, Osmanlı Devleti tarafından bu bölgede de uygulamaya çalışılmıştır. Bununla birlikte bu yeni düzenlemeler, özellikle bölgede yaşayan aşiretlerin muhalefeti ile karşılaştığı için fazla başarılı olamamıştır. Bunun üzerine bu bölgede görev yapan bir kısım görevliler, ıslahatların neden başarısız olduğu veya başarılı olabilmesi için ne yapılması gerektiği hususunda çeşitli tarihlerde bir kısım raporlar yazmışlardır. Bölge açısından büyük bir önem taşıyan bu raporlardan bir tanesi “**Dersim Islahatı Hakkında Babîâlî'ye Takdim Olunan Fi 22 Mayıs 1312 (3 Haziran 1896) Tarihli Layihadır**”dır. Bu rapor, Anadolu umum müfettişi Müşir Şakir Paşa ile bölgeden sorumlu 4. ordu komutanı Mehmet Zeki Paşa tarafından müştereken hazırlanmış ve hükümete arz edilmiştir. Bölge tarihi açısından büyük bir önem taşıyan bu rapor, bölge ile ilgili değerlendirmelerin ışığında ilk defa tam metin olarak yayınlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Dersim Sancağı, Raporlar

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Elazığ, e.mail: iycelik@firat.edu.tr

Abstract

Since the second half of the nineteenth century, the Otoman Empire struggled to introduce certain new layouts with the Tanzimat Edict. Thus, Diyarbakır Eyalet was re-organized, Harput was made a separate state, and so, the Sanjak of Dersim was constituted. In the first part of this work, the adversities encountered after the establishment of the Dersim Sanjak is investigated in the light of the archive documents, while the second part deals with the reports written between 1875 and 1918.

After the establishment of Dersim Sanjak in 1848, there was an attempt to apply the new regulations of Tanzimat in the region. These new arrangements, however, were not very successful because of the opposition of tribes. Whereupon, certain people employed in this area, wrote reports about the reasons leading to the failure of the reforms, and suggestions about how to succeed in this respect. One of the important reports concerning this region is entitled "**Dersim Islahatı Hakkında Babıali'ye Takdim Olunan Lahiya**" dated May 22, 1312 (June 3, 1896) This report prepared by Müşir Şakir Pasha, the general inspector of Anatolia, and Mehmet Zeki Pasha, commander of the 4th army-responsible for the region- was presented to the government. This report of great importance for the history of the region, will be published for the first time as a whole text in the light of the evaluations about the region.

Keywords: Otoman Empire, the Sanjak of Dersim, Reports.

Giriş

Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Tunceli; doğusunda Bingöl, batısında Malatya, kuzeyinde Erzincan, kuzey-doğusunda Erzurum, güneyinde Elazığ illeri arasında kalan küçük bir vilâyettir. 1938 yılına kadar bu vilâyete verilen Dersim veya Tunceli ismi bu sahaları kapsamaktadır. Bölgenin tarihî dönemler içerisindeki en eski yerleşim merkezleri, Hozat, Çemişgezek, Mazgirt, Pertek ve Sağman olup, tarihte bu bölgeler "*Dersim*" adıyla bilinmektedir. Esasında tarihî dönemler içerisinde Dersim iki mıntıkaya ayrılmıştır.

1. Batı Dersim: Hozat, Çemişgezek, Pertek, Ovackı, Kemah, Gürcanis ve Kuruçay kazalarını,

2. Doğu Dersim: Mazgirt, Kiğı, Çarsacak, Nazımiye ve Pülümür kazalarını kapsamaktadır.¹

Anadolu'nun Türkleşmesine paralel olarak uzun bir dönem Orta Asya ve İran'dan gelen aşiretlerin önemli uğrak yerleri arasında olan Dersim bölgesi, bu

¹ Mehmet Zülfü Yolga, *Dersim (Tunceli) Tarihi*, (Yayına Hazırlayanlar: Ahmet Halaçoğlu, İbrahim Yılmazçelik), Ankara 1994, s. 81-82.

önemini 1514 tarihinden itibaren kaybetmiştir. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nin özellikle şî'ilere karşı başlatmış olduğu takip politikası, bir kısım aşiretlerin yeniden İran ve Azerbaycan'a dönmesine yol açmış, bir kısmı da Doğu Anadolu'da bulunan dağlık arazilere çekilmişlerdir. İşte bu dönemlerde Dersim bölgesi de bazı aşiretlerin sığındığı bir bölge haline gelmiştir. Bu tarihlerden sonra uzun bir dönem Osmanlı Devleti bu bölge ile pek fazla ilgilenememiştir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı ile uygulamaya çalıştığı bir kısım yeni düzenlemeleri bütün ülkeye teşmil etmek için uğraşmaya başlamıştır. Bu cümleden olmak üzere 1848 tarihinde Diyârbekir Eyaleti yeniden teşkilâtlandırılmış ve Harput ayrı bir eyalet haline getirilerek, Dersim Sancağı teşkil edilmiştir².

XIX. yüzyılın ikinci yarısında ülke geneline yayılmak istenen idarî sahadaki düzenlemelere, Dersim Sancağı'nda da rastlanmaktadır. 1847-1848 tarihlerindeki idarî düzenlemelerle sancak haline getirilen Dersim'e bu tarihten sonra idarî görevliler tayin edilmeğe başlanmıştır. Aynı tarihlerde Diyârbekir Eyaleti'nde de malî ve askerî zaruretlerden dolayı yeni bir idarî düzenleme yapılmış olup, Dersim'deki idarî düzenleme de buna paralel yapılmış olmalıdır³.

Bu dönem içerisinde tespit edilebildiği kadar, başta kaymakamlar ve daha sonra mutasarrıflar tarafından idare edilen Dersim Sancağı'nda gerek kaymakamların ve gerekse mutasarrıfların görev süreleri fazla uzun olmamıştır. Bunun sebebi ise devletin bir idareciyi belli bir bölgede fazla tutmayarak, halkla fazla yüz-göz olmasını engellemek olabileceği gibi, Dersim Sancağı'nda görev yapmanın zorluğu ve idarecilerin disiplinsiz davranışları olmalıdır. Yine belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, bu bölgede gerçekleştirilmek istenen idarî uygulamalar malî ve askerî sebeplere dayanmaktadır. Bununla birlikte bölgede asayiş sağlamaya kolay olmamış ve bu sebeple idarî sahada yapılmak istenen düzenlemeler büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Dersim Sancağı'nın teşkil edilmesinden sonra, ülke genelinde yapılan bir kısım değişiklikler bu mntıkada da yürürlüğe konulmuştur. Ancak Osmanlı Devleti uzun bir süre bu bölge ile yeterince ilgilenmediğinden dolayı, Dersim Sancağı'nda yaptığı yeni uygulamalarda fazla başarılı olamamıştır. Bölgenin Tanzimat'a dâhil edilmesine kadar geçen süre içerisinde, devlet otoritesinden uzak yaşayan aşiretlerin muhalefeti ile karşılaşmıştır.

² İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı*, Elazığ 1999, s. 33-45. Bu konu ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Yılmazçelik, "Diyarbakır Eyaletinin Yeniden Teşkilatlandırılması (1848-1864)", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, Teşkilat, Ankara 1999, s. 221-237.

³ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, TTK Yay. Ankara 1995, s. 138 ve ayrıca bkz.: s. 184-185.

Dersim Sancağı'ndaki yeni uygulamalar için bir kısım aşiretlerden istifade etme yoluna gidilmiş, bununla birlikte aşiretler yapılmak istenen değişiklikleri fazla benimsemediklerinden dolayı, bu durum aşiretler arasındaki çekişmeleri artırmak ve bir kısım aşiretleri daha imtiyazlı bir hale getirmekten başka bir sonuç vermemiştir.

Bölgede 1848 tarihinden Osmanlı Devleti'nin dağılmasına kadar geçen süre içerisinde, bir kısım yeni düzenlemeleri gerçekleştirmek mümkün olabilmiş ise de, tam manası ile aşiretleri ıslah etmek mümkün olmamıştır. Bunun başlıca sebebi ise bu bölgede görülen aşiret hayatının devam etmesidir. Özellikle *aşiret reisleri* ve *seyyidlerin* bölge halkı üzerindeki tesirleri büyük olup, bu kişiler halkı istedikleri gibi yönetmişlerdir. Yapılmak istenen yeniliklerin kendi durumlarını tehlikeye düşürdüğünü görünce de, yeni uygulamalara karşı çıkmışlardır.

Osmanlı Devleti bölgede devlet otoritesini tesis etmek için 1848 tarihinden itibaren bir kısım askerî harekâtlar yapmıştır. Bu harekâtlar sonucunda başlangıçta bir kısım başarılar elde edilmiş ise de, askerî bölgeden çekilmesi ile durum tekrar eski haline dönmüştür. Osmanlı Devlet adamlarının bölge ile ilgili olarak yazmış oldukları raporlarda yer verdikleri, bölgede askerî harekâtlarla beraber, ıslahatların yapılması gerekliliği, bir türlü uygulanamamıştır⁴.

I. Dersim Sancağının Kurulmasından Sonra Karşılaşılan Güçlükler ve Bu Dönemde Yazılan Bazı Raporlar

Bölgede 1848 tarihinden Osmanlı Devleti'nin dağılmasına kadar geçen süre içerisinde, bir kısım yeni düzenlemeleri gerçekleştirmek mümkün olabilmiş ise de, tam manası ile aşiretleri ıslah etmek mümkün olmamıştır. Bunun başlıca sebebi ise yukarıda da belirtildiği üzere, bu bölgede görülen aşiret hayatının devam etmesi ve özellikle *aşiret reisleri* ile *seyyidlerin* bölge halkı üzerindeki tesirlerinin oldukça fazla olmasıdır. Bölgedeki mahalli güçler, yapılmak istenen yeniliklerin kendi durumlarını tehlikeye düşürdüğünü görünce, kendi aralarında bireşerek devamlı olarak yeni uygulamaların karşısında yer almışlardır⁵. Osmanlı Devleti bölgede devlet otoritesini tesis etmek için 1848 tarihinden itibaren bir kısım askerî harekâtlar yapmıştır. Bu harekâtlar sonucunda başlangıçta bir kısım başarılar elde edilmiş ise de, askerî bölgeden çekilmesi ile durum tekrar eski haline dönmüştür. Bölgenin oldukça ârizalı bir coğrafi konuma sahip olması, bu bölgede Osmanlı Devleti'nin işini zorlaştıran bir diğer husus olmuştur⁶.

XIX. yüzyılda Doğu Anadolu bölgesinde meydana gelen eşkiyalık olaylarının sebebi sadece iktisadî meseleler değildir. Bu bölgede eşkiyalık olaylarına karışan aşiretlerin kendilerini geçindirmeğe yetecek kadar arazileri ve başka geçim kaynakları -özellikle hayvancılık- vardır. Dolayısıyla eşkiyalık

⁴ İ. Yılmazçelik, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı, s. 150.

⁵ İ. Yılmazçelik, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı, s. 181-184.

⁶ İ. Yılmazçelik, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı, s. 67-78.

olaylarına karışan aşiretler soygun yaparak elde edecekleri paraya muhtaç değildiler. Buna ilave olarak üzerlerine düşen vergileri veremeyecek durumda da değildiler. Aksine vergi vermek ve bu yolla kontrol altına girmek istememekteydiler. Bütün bunlara dayanarak eşkıyalığın iktisadî ve sosyal düzensizlik, ahlakî çöküntü ve merkezî otorite boşluğundan doğan bir sosyal olay olduğu söylenebilir. Bu sayılan şartların tamamı oluştuğundan dolayı, eşkıyalık da kaçınılmaz olarak oldukça yaygınlaşmıştır⁷.

Uzun bir dönem devlet otoritesinden uzakta yaşayan bir kısım aşiret reisleri ve seyyidler, yeni uygulamalara devamlı olarak karşı çıkarken, devletin yanında görünen bir kısım aşiret reisleri de, bu niyetlerinde bir türlü samimi olmamışlardır. Dolayısıyla 1848 yılından itibaren bölgede yeni düzenlemeler yapmaya karar vermiş ise de Osmanlı Devleti'nin dağılmasına kadar geçen süre içerisinde bölgede ciddi manada, bir ıslahat yapılamamıştır. Bunun en büyük zararı ise bölgede yaşayan halka olmuş ve bölge halkı özellikle aşiret reisleri ve seyyidlerin engellemeleri yüzünden bir türlü cehalet zincirini kıramamışlardır⁸.

Dersim ve buna bağlı kazaların dâhil olduğu Diyârbekir Eyaleti 1845 tarihinde Tanzimat'a dâhil edilmiş ve Diyârbekir Eyaletinin yeniden teşkilâtlandırıldığı 1848 tarihinden hemen sonra yine aynı tarihte "Dersim Sancağı" oluşturulmuştur⁹.

1848 tarihinden itibaren bu bölgede devlet otoritesini tesis etme çabalarına karşı, aşiretler en büyük engeli oluşturmuşlardır.

Dersim Sancağı'na asker sevki ve bu bölgede devlet otoritesini sağlamak üzere bölgede 1850 tarihinde bir harekât başlamıştır. Bu harekâtın kesin olarak hangi tarihte başladığını tespit etmek mümkün olmamış ise de¹⁰ 9 Kasım 1851 tarihli bir arzdan, "...Dersim ekrâd ve eşkıyasının ıslâh-ı hâl ve terbiyesi madde-i matlûbası bu kerre tamâmiyle husûle gelerek silâblarının toplandığı..." hareketin bu tarihte sonuçlandığı anlaşılmaktadır¹¹. Tarihî belgelere "...Dersim meselesi..." olarak intikal eden¹² bu harekâtın başlıca amacı "...Dersim Sancağı ekrâdının ahz-ı

⁷ İ. Yılmazçelik, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı, s. 184.

⁸ Suat Akgül, Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim, İstanbul, 2000, s. 56-63.

⁹ İ. Yılmazçelik, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı, s. 33-45. Bu konu ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz.: İ. Yılmazçelik, "Diyarbakır Eyaletinin Yeniden Teşkilatlandırılması (1848-1864)", s.221-237.

¹⁰ 20 Eylül 1853 Tarihli, Dersim meselesinden dolayı vukubulan fevkalade masrafla ilgili bölgede Anadolu Ordu-yu Hümâyûnun Kanûn-ı Sanî 1265 tarihinde (Ocak 1850) bölgede bulunduğu kayıtlıdır. BOA., *Cevdet Askeriye*, No: 8541.

¹¹ BOA., *Cevdet Askeriye*, No: 14771. Dersim bölgesindeki askeri hareket Kasım 1851 tarihinde sonuçlanmış ise de, bölgenin sarp ve dağlık olması sebebiyle, buraya diğer eyaletlerden getirilen askerler Şubat 1267 (Şubat 1852) tarihine kadar Dersim mıntıkasında kalmışlardır. bkz. BOA., *Cevdet Askeriye*, No: 8541.

¹² BOA., *İrade Meclis-i Vâlâ*, No: 19636.

eslihası..." yani silâhlarının toplanması idi.¹³ Buna ilâve olarak, bölgede *Kurra'-i Şer'iyye* usûlünün uygulanması ve vergi toplanması hususun temini de diğer amaçlar arasındaydı.¹⁴

14 Ekim 1851 tarihli bir arzdan anlaşıldığına göre, Dersim'deki aşiretlerin isyanından dolayı üzerlerine varılmış ve kısa bir süre zarfında aşiretler perişan edilmiştir. Bu harekâta Kureyşanlı ve Yusufanlı aşiretleri askere mukavemet etmiş ise de pek çoğunun silâhlarına el konulmak suretiyle dağıtılmışlardı.¹⁵

1850–1851 tarihleri arasında yapılan bu askerî harekâtı takiben, Harput valisi ve Anadolu Ordusu komutanı tarafından 14 Ekim 1851 tarihinde gönderilen arzda "...üç-dört yüz seneden beru içlerine hükümet girmemiş ve kendülerii dabî dağ ve ormanlarda gezerek..." ifadesi, Osmanlı Devleti'nin bu bölgeyi uzun yıllar ihmal ettiğinin önemli bir delilidir.¹⁶ Yine aynı belgede harekâtın tamamlanmış olduğu belirtilerek, burada yaşayan insanların çift ve çubuğa alıştırmaları yani yerleşik hayata geçmelerinin zaman alacağı da kaydedilmişti.¹⁷ Yine bu harekât sonucu "ahz-ı esliha" yani silâhların toplanması işi büyük ölçüde tamamlanmış, ancak silâhını teslim etmeyen bir kısım aşiret mensupları ise "...dağ ve ormanlara savuşarak..." saklanmışlardır.¹⁸ Bu sebeple gönderilen arzlarda, bölgede asayiş tam mânâsıyla sağlanana kadar Dersim Sancağı'nda belli noktalarda asker bulundurulması gerektiği bildirilmiştir.¹⁹

Tanzimat sonrası, bölgede yapılan ilk askerî harekâta toplam 11.306 asker katılmıştı.²⁰

2 Nisan 1851 tarihinde Diyârbekir Eyaleti valisi gönderdiği bir arzda "...Dersim Sancağı meselesinin ıslabâtı zımnında...", Dersim Sancağı'na gönderilen askerinin, meselenin halledilmesinden dolayı geri gönderilmesini istemekteydi.²¹ Ancak 21 Haziran 1851 tarihli Seraskerlik tezkeresinde, "...Dersim ekrâdı öteden berü şekâvetde olarak busûsiyle bu def'a şekâvetlerini artırmış..." olduklarından bölgeye üçbinbeşyüz asker daha gönderilmesi lüzumu belirtiliyordu.²²

¹³ BOA., *İrade Dabîliye*, No: 13263.

¹⁴ BOA., *İrade Dabîliye*, No: 13263.

¹⁵ BOA., *İrade Meclis-i Vâlâ*, No: 8431.

¹⁶ BOA., *İrade Meclis-i Vâlâ*, No: 8431.

¹⁷ "...kendülerii Ekrâd-ı sebükmegezândan olmak cihetiyle birden bire 'adet-i müstemirre ve etvâr-ı kadîmelerinden ferâğat ederek ahâli-yi sâ'ire gibi çift ve çubuğa alışmaları hayli vakte muhtaç..." bkz. BOA., *İrade Meclis-i Vâlâ*, No: 8431.

¹⁸ BOA., *İrade Dabîliye*, No: 13263.

¹⁹ BOA., *İrade Meclis-i Vâlâ*, No: 8431. 4 Aralık 1850 tarihli bir arzda "...Dersim Ekrâdı mu'ahharan 'arz-ı ita'at ile müteşebbis dâmen-i 'afv ve merhamet olunmalarına mebnî... " silâhlarını terk etmedikleri belirtilmiştir. Ayrıca "...ekrâd-ı merkûmeden bir kaç aşiret sarb ve sengistan bir cebelin zirvesinde..." oldukları bölgede asker istihdamının gerekli olduğu belirtilmektedir. bkz. BOA., *İrade Dabîliye*. No: 13365.

²⁰ BOA., *İrade Dabîliye*, No: 13263.

²¹ BOA., *İrade Dabîliye* : No : 14762.

²² BOA., *İrade Dabîliye*, No: 14221.

1850–1852 yılları arasında Dersim meselesi tam olarak halledilmemiştir. Dersim Sancağı dâhilinde devlet otoritesi kurulmuş olmakla birlikte, aşiretlerin tamamını itaat altına almak mümkün olmamıştır. Ancak bölgede isyan halinde bulunan bazı aşiret mensupları sürgün ve hapis cezalarına çarptırılmıştır. 13 Ocak 1852 tarihli bir iradede anlaşıldığına göre, Dersim Sancağı'na bağlı Kuzican (Pülümür) Kazası'nda Felakî aşiretine mensup bazı kişiler,

"...üteden berü gasb-ı emvâl ve kat'-ı tarîk ve katl-î nûfus mîsillü cinayât ile me'lûf olduklarından başka hükûmete 'adem-î inkıyâd ve ita'atla mâl-ı miriden zîmmetlerini virmemek gibi uygunsuzluklarda dabî buldukları ..."

anlaşıldığından, Anadolu Ordusu tarafından yakalanarak İstanbul'a gönderilmişlerdi. Burada görülen mahkemede, toplam 14 kişi İstanbul'da ömür boyu kürek cezasına çarptırılmıştır. Ancak daha sonra bu ceza 15 yıla indirilip "... bitâmında ol havâlîye ayak basmamaları ..." kararlaştırılmıştı.²³

Dersim Sancağı'nda 1852 tarihinden itibaren gerek aşiretlerin kendi aralarındaki mücadeleler²⁴ ve gerekse çevreye tasallutları devam etmiştir. Osmanlı Devleti bölgede bulunan aşiretleri itaat altına almak ve bu bölgenin vergisini toplamak için aşiret beylerinden istifade etmek yoluna da gitmiştir. Meselâ 18 Ekim 1853 tarihinde Dersim Sancağı Ovacık Kazası'nda bulunan Güllap Uşağı aşiretinin vergisi, aşiret boybeyi Halil Ağa'ya ihale edilmişti.²⁵ 23 Eylül 1854 tarihinde ise Dersim Sancağı'ndan idare olunan Koçgiri aşireti, kaza itibar edilerek, müdürlüğü aşiret vergisine 400 kuruş ilave idilmek üzere Koçgiri aşiretinden Diyap Ağa'ya tevcih edilmişti.²⁶ Bütün bu tedbirlere rağmen, aşiretlerin tamamını itaat altına almak mümkün olmamıştır.

Aşiretlerin ıslahı ve bölgedeki uygulamalar hakkında devlet merkezine yazılan arzlardan²⁷, bölgedeki askerî harekâtlarda mevsim şartlarının da önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Meselâ 1 Ocak 1857 tarihli bir arzda, Dersim Sancağı'na bağlı Kuzican Kazası'nda isyan halinde bulunan Ali Bey üzerine asker gönderildiği ve yenilgiye uğratıldığı belirtilmekte, ancak kış sebebiyle

²³ BOA., *İrade Meclis-i Vâlâ*, No: 20503. Ocak 1852 tarihinde 15 yıl kürek cezasına çarptırılan 14 kişiden biri olan Felakî aşiretinden İbrahim adlı şahıs 21 Mart 1865 tarihinde affedilmesi için arzda bulunmuş, söz konusu şahıs "...İhtiyarlığı cihetiyle gözü görmez olduğundan..." affedilmiştir. bkz. BOA., *İrade Meclis-i Vâlâ*, No: 24271.

²⁴ 16 Nisan 1853 tarihli bir arzdan anlaşıldığına göre, Dersim Sancağına bağlı Vasılı köyü sakinleri, Urfan köyündeki ahaliyi meralarına müdahale ettikleri için şikayet etmişler ve bunun önlenmesini istemişlerdir. bkz. BOA., *A. DVN*. Dosya: 98, Gömlek: 71.

²⁵ BOA., *İrade Meclis-i Vâlâ*, No: 11388. 28 Ocak 1861 tarihli bir iradede "...Dersim meselesinden dolayı rû'esâ-yı ekrâda masraf kılınan hıl'at baha..." ifadesiyle bir kısım aşiret reislerinin devlet tarafından ödüllendirildiğini göstermektedir. Söz konusu irade 1861 tarihli olmakla beraber daha önceki tarihleri ait kayıtları da ihtiva etmektedir. Ayrıca bkz. *İrade Meclis-i Vâlâ*, No: 18987.

²⁶ BOA., *İrade Meclis-i Vâlâ*, No: 13735.

²⁷ BOA., *İrade Dabilye*, No: 22992.

harekâtın durdurulduğu bildirilmekteydi.²⁸ Bazı aşiretler ise aralarındaki eşkıyaların temizlenmesini büyük bir sevinçle karşılıyorlardı. Harput valisi İsmail Paşa tarafından gönderilen 13 Mart 1857 tarihli tahriratta, "...Koçgiri aşireti eşkıyasının tefrik ve ahz ve giriftleriyle icrâ olunan ıslahâtdan dolayı 'aşiret-î merkûme ahâlisi tarafından teşekkür..." ettikleri ve bundan böyle uygunsuz kişileri aralarında barındırmamaya söz verdikleri, bildirilmiştir.²⁹ 1860 tarihine gelinceye kadarki süre içerisinde, *Aşiretlerin ıslahı* ile ilgili olarak ciddi bir meseleyle karşılaşmamıştır.³⁰ Ancak Osmanlı Devleti, bu bölgede 1860 tarihine kadar vergi ve asker alma konusunda, başarısız olmuştur.³¹

XIX. yüzyılın ikinci yarısında bölgede meydana gelen isyanların başlıca sebebini, bu bölgenin uzun bir dönem aşiret hayatını muhafaza etmesine bağlamak lâzımdır. 1788 tarihinden sonra, bölgede bazı yönetim görevleri, aşiret ağalarına tevcih edilmeye başlanmıştır.³² Bu şekil idare tarzı, bu bölgede Osmanlı Devleti'nin himayesinde bir nevî derebeylik kurulmasına yol açmıştır. Bu şekilde kuvvetlenen bey ve ağalar her yönden halkı kendilerine esir etmişlerdi. Arada sırada birbirlerine olan husûmetleri sebebiyle çarpışmalara girmişler ve olan yine halka olmuştur. Bazı devlet görevlerinin de, yine bu ağa ve beylerin adamlarına tevcih edilmesi, bunları daha da kuvvetlendirmiş, halk büyük bir sıkıntı çekerken bu insanlar eşkıyalık faaliyetlerinde bir merkez olarak kullandıkları konaklarında derebeyliklerini sürdürmüşlerdir.³³

Dersim Sancağı'nda 1848 tarihinden sonra yapılan idarî düzenlemelerde de kaymakam ve memurlar, aşiret reisleri ve bunların çocuklarından tayin edilmiştir.³⁴ Meselâ 1848'deki idarî düzenlemelerden sonra Dersim Sancağı meclis-i idare azalığına Kara Ballı aşireti reisi Yusuf Ağa, mahkeme azalığına Ferhad Uşağı aşireti reisi Kahraman Ağa tayin edilmişti. Yusuf Ağa'nın oğlu Mehmed Ağa'ya jandarma yüzbaşılığı ve Ferhad Uşağı aşiretinin ikinci reisi Yusuf Ağa'ya da jandarma mülâzımlığı verilmiş ve buna ilâve olarak birçok ağalar da "*Yol Korucusu*" ve başka isimlerle taltif edilmişti. Dolayısıyla hükümet işleri bunlar tarafından yürütülmeğe bağlanmış, bu ise şekavet olaylarının artmasına sebep olmuştu.³⁵

²⁸ BOA., *İrade Dabilye*, No: 24345.

²⁹ BOA., *İrade Dabilye*, No: 24942.

³⁰ Bazı aşiret ağalarının bu dönemde ita'at altına alındıkları anlaşılmaktadır. 5 Ocak 1858 tarihli bir tahrirattan "...aşâ'ir ağalarının bir takımı te'mîn ve taltif kılınmış ve bir takımına re'y-i tezkireler verilmiş olduğu..." anlaşılmaktadır. bkz. BOA., *İrade Dabilye*, No: 26038.

³¹ Dahiliye Vek. Jan. Umum. Kom., *Dersim*, s. 56.

³² M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s. 58-59.

³³ M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s. 59.

³⁴ Dahiliye Vekâleti, Jan. Umum Kom., *Dersim*, s. 56.

³⁵ M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s. 59.

Bu tür uygulamaların bir sonucu olarak 1860 tarihinden sonra Dersim'de Şah Hüseyin, Gulabî, Mansur ve Şeyh Süleyman gibi aşiret reisleri veya seyitlerin idareye hakim olduğu görülmektedir.³⁶ Özellikle 1863 tarihine kadar Şah Hüseyin bölge üzerinde büyük bir nüfuz kazanmıştır. Devlet bu bölgedeki bütün asayişsizliğin sorumlusu olarak gördüğü Şah Hüseyin'i, Vidin'e sürgüne göndermiş ise de, ailesinin ve oğlu Ali Bey'in bu mıntıkadaki nüfuzunun zayıfladığını haber alan Şah Hüseyin bir yolunu bularak tekrar Dersim'e dönmüş ve 1863 tarihinde vefatına kadar bölgedeki hakimiyetini sürdürmüştür. Şah Hüseyin ölünce yerine geçen oğlu Ali Bey hükümetle iyi ilişkiler kurmuş ve *Dersim Umûm Müdürü* ünvanı verilerek Erzincan'da ikamete tabi tutulmuştur³⁷.

1860–1875 tarihleri arasında Osmanlı Devleti eşkıyalık yapan aşiret reislerini Yemen, Basra ve Sinop gibi yerlere sürgün etmiş ve bu yolla geçici bir sükûnet temin edilmişti.³⁸ Bununla birlikte bu dönemde de gerek aşiretler arasındaki mücadeleler ve gerekse bazı aşiretlerin çevreye tasallutları devam etmiştir. Meselâ 21 Temmuz 1860 tarihli bir arzdan anlaşıldığına göre, Şeyh Hasanlu aşireti ile Pilvenk aşireti arasındaki arazi anlaşmazlığı uzun bir müddetten beri devam etmekteydi.³⁹

Yukarıda da izah edilmeye çalışıldığı üzere, 1875 yılına gelinceye kadar geçen süre içerisinde, Dersim mıntıkasında yaşayan aşiretlerin sadece bir bölümü itaat altına alınmıştır. "Derûn-ı Dersim" veya "Cebel-i Dersim" mıntıkasında yaşayan aşiretleri ise itaat altına almak mümkün olmamıştır.⁴⁰ Ayrıca aşiret reislerinin çeşitli şekillerde taltif edilerek itaat altına alınan bölgelerden ise sağlıklı olarak vergi ve asker toplanamamıştı.

Kasım 1866 tarihli bir iradeden anlaşıldığına göre, Dersim Sancağı'na bağlı kazaların tamamında nüfus sayımı yapılamamıştı. Bu sebeple bölgede vergi toplanamamış ve *Kur'a-i Şer'iyye* (asker toplama) uygulanamamıştır.⁴¹ Bundan dolayı, gerek bölgedeki aşiretlerin itaat altına alınmaları ve gerekse vergi ve asker toplamak için bazı tedbirler alındığı görülmektedir. Bu tedbirler şunlardır:

- 1) Cebel-i Dersim bölgesindeki aşiretleri itaat altına almak,
- 2) Cebel-i Dersim bölgesindeki aşiretlerin etrafa verdikleri zararları önlemek suretiyle vergi alacaklarının diğer aşiretlerden tahsili,

³⁶ Dah.Vek.Jan. Um. Kom., *Dersim*, s. 56-57.

³⁷ Dah.Vek.Jan. Um. Kom., *Dersim*, s. 127-128.

³⁸ M. Zülfü, *Dersim Taribi*, s. 61.

³⁹ BOA., *İrade Dabilîye*, No: 39098.

⁴⁰ 28 Kasım 1866 tarihli bir arzda "... evvel emirde cebel-î Dersim ekrâdî(nın) taht-ı ita'at ve inzibât ..." altına alınması istenmekteydi. bkz. BOA., *İrade Dabilîye*, No: 39098.

⁴¹ BOA., *İrade Dabilîye*, No: 39098.

3) Yukarıdaki hususları gerçekleştirmek üzere, bölgeye asker sevki itaat altına alınmış bölgelerde daimî suretle asker bulundurmak⁴².

Bu hususların gerçekleştirilmesi için,

"...şimdilik derûn-ı Dersim'den sarf-ı nazarla evvel emirde Kızı ve Kuzıcan ve Mazgird ve anı müte'akib Ovacık ve Hozat kazalarının esbâb-ı ıslâhiye ve istifâ-yı bekâyâ-yı miriye ile tabir-i nüfus ..."

hususlarının ele alındığı görülmektedir.⁴³

1848–1875 tarihleri arasında Dersim Sancağı'nda, Tanzimat sonrası yapılan yeni düzenlemeler fazla başarılı olamamıştır. Osmanlı idaresine girdikten sonraki dönemde uzun bir müddet devlet otoritesiyle tanışmayan ve bazı küçük eşkiyalık hareketleri dışında devletle fazla karşı karşıya gelmeyen aşiretler yeni uygulamalar karşısında, alışkanlıklarını hemen terk etmemişlerdir. 1850-1852 yıllarındaki harekâtı takiben, bir kısım aşiretlere bazı tavizler verilmek üzere devlet yanına çekilmişse de, bunların reislerinin idarede yer almaları hususu da bazı sıkıntılar doğurmuştur. Öte yandan bunlardan da vergi tahsil edilememiştir. Nitekim bu aşiretlerden bazıları da 1875 yılından sonra, özellikle aşiret reislerinin nüfuzlarının zayıflayacağı endişesi ile isyan etmişlerdir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, 1863 senesinde Dersim mıntıkasında Hüseyin Bey'in vefatından sonra oğlu Ali Bey yerine geçmiş ve devletle iyi ilişkiler kurduğundan dolayı "Dersim umum müdürü" sıfatıyla Erzincan'da ikamete tabi tutulmuştur. Ancak, bölge yapısı itibariyle, yeni reisler üretmekte gecikmemiştir. Özellikle Hozat bölgesinde Şeyh Süleyman (seyyid olması gerekir) isminde yeni bir kişi ortaya çıkmıştır. Bu tarihlerde Seyyid Süleyman'ın çevresinde 5.000 civarında adamı bulunmaktaydı. Bununla birlikte, Ali Bey'in ölümünden sonra yerine geçen Şah Hüseyin, dedesinin aşiretler arasındaki nüfuzunu yeniden kurmaya çalışmış ise de fazla başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'ne yanaşmış ve Pülümür kaymakamlığına tayin edilmiştir.⁴⁴

1875 senesine gelinceye kadar bölgede, Dersim'deki bazı aşiretlerinin çevre kaza ve köylere yaptıkları soygun ve talan gibi faaliyetleri devam etmiştir. 1875 yılında Erzurum'da bulunan Ahmet Muhtar Paşa'ya bu konuda çevre kaza ve köylerden şikâyetler gitmiştir. Ahmet Muhtar Paşa, Dersim'deki aşiretler arasında mevcut bulunan anlaşmazlıklardan istifade etmek suretiyle meseleyi çözmeye çalışmıştır. Erzincan mutasarrıfı olan Şefik Paşa aracılığı ile Dersim'deki aşiret reisleri Erzurum'da bir toplantıya çağırılmış ise de, bu toplantıya sadece Pülümür kaymakamı Şah Hüseyin-zâde Hüseyin Bey ve Mazgird kaymakamı Gülâbi Bey katılmışlar, Hozat ve civarında nüfuz sahibi

⁴² BOA., *İrade Dabiliye*, No: 39098. 20 Mart 1867 tarihli Arz.

⁴³ BOA., *İrade Dabiliye*, No: 39098. 20 Mart 1867 tarihli Arz.

⁴⁴ Dahiliye Vekâleti, Jan. Umum. Kom., *Dersim*, s. 128-129.

olan Mansur Ağa ve Seyyid Süleyman katılmamışlardır. Toplantıda sadece Gülâbi Bey devletten yana tavır koymuş, fakat Mazgirt'e döndükten hemen sonra tuzağa düşürülerek öldürülmüştür. Bunun üzerine Şah Hüseyin-zâde Hüseyin Bey Mazgirt kaymakamlığına tayin edilmişse de, eski nüfûzu kalmadığından başarılı olamamıştır.⁴⁵

1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi yaklaşırken bölgede Osmanlı otoritesini kabul etmeyen Mansur Ağa büyük bir nüfûz kazanmıştı. Aşiretlerin büyük bir bölümü daha önceden çeşitli vilayetlere sürgün edilmiş olan aşiret reislerinin affedilmesini istemişler, reisleri affedilmezse Rus ordusunun yanında yer alacaklarını bildirmişlerdi. Bu istekleri kabul edilmesine rağmen sözlerinde durmamışlar ve eşkıyalığa devam ettikleri gibi Ruslarla da temasa geçmişlerdir.⁴⁶

Dersim bölgesindeki asayişsizlik 1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında da devam etmiş, 1880 tarihinde Hozat merkez olmak üzere, Dersim "Vilâyet" yapılmış ise de 1888'de "Mutasarrıflık" olarak, Harput Vilâyetine bağlanmıştır. 1892 tarihinde ise Dersim Mutasarrıflığı Dersim Kumandanlığıyla birleştirilerek, Dersim'in idaresi Ali Şefik Paşa'ya tevcih edilmiştir⁴⁷.

1892 tarihinde Koçuşağı ve Şamuşağı aşiretleri birleşerek, büyük gruplar halinde çevreye zarar vermeye başlayınca, Ali Şefik Paşa iki nizamiye taburu ile Karaballı aşiretinin de yardımını alarak Amutka mıntukasına hareket etmiştir. Söz konusu aşiretler burada bir hayli sıkıştırılmış ve hayli zayıat verdirmiştir. Ancak bu harekât esnasında Miralay Mehmet Ali ile bir doktor ve 50 kadar asker hayatını kaybetmiş, bunun üzerine Ali Şefik Paşa yardımcı kuvvet istemiştir. Ancak Harput valisi Nasuhi Paşa'nın müdahalesi ile aşiretlerle sulh yoluna gidilmiştir⁴⁸.

12 Ağustos 1892 tarihinde "Dersim hakkında ba'zı mütalâ'atı havî Erzincan Müdde'i-i 'Umûmî Mu'âvini" tarafından sunulan bir lâyihâ'da Dersim Sancağı'nın idarî, iktisadî ve sosyal durumu hakkında önemli bilgiler mevcuttur. Özellikle, Dersim'de yapılan ıslahatların başarısız olmasının sebebini,

⁴⁵ Dahiliye vekaleti, Jan. Umum. Kom., *Dersim*, s. 129.

⁴⁶ M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s.61. " Bir aralık hükümet rû'esanın en azılılarını, Yemen ve BOAsra gibi mahallere nefy û tağrib suretiyle muvakkat bir sükûn te'sis edebilmişti. Doksanüç senesine kadar devam eden bu devre esnasında, hiç olmazsa vergilerin bir miktarı tahsil edilebilmiş fakat asker almaya muvaffak olunamamıştır. Doksanüçte Rusya ile yapılan muharebe ma'lûm olduğu üzre, idâreyi zaafa düşürmüştü. Dersimliler yine ayaklanmışlardı. Rû'esa af ve ıtlâk olunursa silahlarını Rus ordusu aleyhine istimâl edeceklerini aksi takdirde hükümete asi olacaklarını söylüyorlardı. Bu dırılıtlar nazar-ı dikkate alındı ve rû'esanın sağ kalanları af ile memleketlerine iade olundu" bkz. Ali Kemalî, *Erzincan Tarihi*, İstanbul, 1932, s. 136.

⁴⁷ Daha ayrıntılı bilgi için İdari Taksimat bölümüne bkz.

⁴⁸ Dah. Vek. Jan. Umum. Kom., *Dersim*, s. 131. Ayrıca bkz. M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s. 61.

"...Dersim ve havâlisinin ıslâb-ı abvâli devletçe zâten matlûb ve müstelzîm olub şimdîye kadar buna mükerreren teşebbüs olunmuş ise de bu bâbda sarf olunan emeklerin matlûb-ı 'âlî vechle semere-bahş olamaması ıslâbât-ı mutasavverenin ciddî bir esâsa istinâd idilmemesinden ve icrâ'ât her neden ibâret olursa olsun ta'kîb olunmamasından ve giden me'mûrlardan bazılarının 'agavâta temâyül itmesinden..."

şeklinde açıklamaktadır.⁴⁹ Ayrıca bu layihada, halkın Dersim ağalarının elinde kaldığı ve bunların ağa ve seyyidlerin sözünden çıkmadığı da ilâve edilmekte, yaz aylarında şekavette bulunanların kışın köylerine çekildikleri kaydedilmektedir. Dersim'deki ağaların Ermenilerle ilişkilerinin de gayet iyi olduğu⁵⁰ belirtildikten sonra, Ağalar hakkında verilen bilgilerde,

"...ağaları ise mutî görünerek hükümet ile abâli arasında vasıta oldukları bâlde gayet dessâs adamlar olub ekser me'mûrîni iğfâl iderler ve ara sıra yekdiğeriyle muhârebe idûb ancak cânîb-i hükümetden üzerlerine sevk-î asker olundukta cümlesi hükümet 'aleybine müttefik olurlar. Ağalar o zamân dabi 'usâtın müşevviki ve isyânın müsebbibi iken abâlinin cebâletlerine 'atf-ı kusûr iderek hükümetle beraber teskîne sa'y görünürler..."

denilmektedir.⁵¹

1877–1878 Osmanlı-Rus Harbinden hemen sonra, II. Abdulhamid Doğu Anadolu'da bulunan aşiretlerle iyi ilişkiler kurmuş ve onlardan devlet hizmetinde istifade yoluna gitmiştir. 1891 yılında II. Abdulhamit tarafından Doğu Anadolu'daki aşiretlerden teşkil edilen alaylara "*Hamidiye Alayları*" adı verilmiştir. Hamidiye Alayları Dördüncü Ordu Müşiri Mehmed Zeki Paşa'nın girişimleriyle 1891 ilkbaharında teşkil edilmeye başlanmış, 1896 yılından itibaren Dersim mıntıkasındaki aşiretler de uygulamaya dahil edilmiştir.⁵² Hamidiye Alaylarını oluşturan aşiretler, vergiden muaf tutulmuşlar, ayrıca 1892 tarihinde İstanbul'da açılan "*Aşiret Mektebi*"nde, bu reislerin çocukları eğitime tabi tutulmuşlardır.⁵³ Bununla birlikte, Hamidiye Alaylarının teşkil edilmesinden sonra her aşirete *Alay* ve *Bölük* kurma hakkı verilmediğinden, bu durum bir takım kıskançlıklar yaratmış, hatta Dersim mıntıkasındaki bazı aşiretler gizliden gizliye devlete karşı

⁴⁹ BOA., *Yıldız Tasnifi, Sad. Res.Mar. Evrakı*, Dosya No: 60, Sıra: 27 (17.Z.1310).

⁵⁰ "... Binâ'en, 'alâ-zâlik Dersim'in etrâfındaki kazalar ahâli-i mutî'esi Dersim Ekrâdının enva' mezâlim ve ta'addiyâtından dâ'ima 'arz-ı şekvâ cylemekte oldukları hâlde sarrâf ve çerçî makûlesinden olan Ermenilerin Dersim ağalarıyla münâsebatı olmağla ehl-i İslâm'dan bir ferd Dersim'e giremez iken çerçî gürûhundan olan Ermeniler 'ale'l-husus Protestan mezhebine girenler serbestçe Dersim'e gidüb gelmekte ve Kürd ağalarıyla ihtilât ve münâsebetlerini artırmakta olunmaları nazar-ı dikkati câlib olan hâlât dandır ..." bks. BOA., *Yıldız Tasnifi, Sad. Res.Mar. Ev. Dosya* : 60, Sıra: 27.

⁵¹ BOA., *Yıldız Tasnifi, Sad. Res.Mar. Ev. Dosya* No: 60, Sıra: 27.

⁵² Bayram Kodaman, "Hamidiye Hafif Süvari Alayları II. Abdülhamit ve Doğu Anadolu Aşiretleri ", *Tarih Dergisi, Sayı: XXXII*, Mart 1976, s. 428.

⁵³ Bayram Kodaman, "II. Abdulhamid ve Aşiret Mektebi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XV/1-2, 1976, s. 255-264.

tavır almışlardır.⁵⁴ Dersim Sancağı'nın idaresinin askerî komutanlardan alınması ile birlikte, bölgeye yeniden sivil mutasarrıflar tayin edilmekle beraber, Dersim'deki ıslahatın icrası, Erzincan'da bulunan Dördüncü Ordu Müşirine havale edilmişti. 1896'da bu bölgeye gelen Zeki Paşa bazı aşiret reislerinin çocuklarını, İstanbul'daki "Aşiret Mektebi"ne göndermiş ve bazı aşiret reislerini taltif etmek suretiyle devlete bağlamıştır.⁵⁵

1892-1893 (H. 1310) tarihlerinde Harput'ta bulunan Dördüncü Ordu'ya bağlı, Nizamiye Ondördüncü Liva ve Redif Otuzdördüncü Fırkanın komutanı Salih Zeki Paşa idi. Bu orduya bağlı olarak, Kızılkilise (Nazımiye), Pah, Hozat ve Mazgirt'te de daimi surette asker bulundurulmaktaydı.⁵⁶ 1894-1895 (H. 1312) tarihlerinde ise yine Dördüncü Ordu'ya bağlı olarak, Yedinci Fırka ve Onüçüncü Livaya bağlı Yirmialtıncı Alay Harput'ta bulunmakta, kumandanlığını ise Mustafa Naim Paşa yapmaktaydı. Söz konusu askerî kuvvete bağlı olarak Kızılkilise, Pah, Hozat ve Mazgirt'de de asker bulunmaktaydı.⁵⁷

1894 tarihinde Dördüncü Ordu Müşirliğine Zeki Paşa getirilmiş ve Dersim Sancağı'ndaki ıslahatın icrası da kendisine havale edilmişti. Bununla birlikte, bu bölgedeki eşkıyalık olayları durmamış ve özellikle Erzurum, Erzincan, Malatya ve Ma'mûretü'l-Aziz ahalisi perişan bir duruma düşmüşlerdi. Devlete çok sayıda şikâyet gitmiş ise de, askerî harekâtlar sadece yaz aylarında yapıldığı için, bu dönemde geçici bir sükûnet temin edilebilmiştir.⁵⁸

Dersim Sancağı'ndaki karışıklıklar 1893-1905 tarihleri arasında da devam etmiştir. Bu dönemde Dersim mıntukasına bir askerî harekât yapılmasına karar verilmiş ise de bundan Harput valisinin ricası üzerine vazgeçilmiştir. Bununla birlikte Dersim'deki aşiretler civar kazaları rahatsız etmeye devam etmişler ve özellikle Arapgir, Kemah, Çemişgezek⁵⁹, Kığı⁶⁰ halkı can ve mallarından emin olmadıkları için devlet merkezine telgraflar çekerek şikâyetçi olmuşlardır.⁶¹

⁵⁴ Bayram Kodaman, "II. Abdulhamid ve Doğu Anadolu Aşiretleri", s. 447-448.

⁵⁵ Nuri Dersimi, *Dersim Tarihi*, s. 81. Ayrıca bkz. M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s. 14.

⁵⁶ H. 1310 *Tarihli Ma'mûretü'l-Aziz Salnamesi*, s. 127-137.

⁵⁷ H. 1312 *Tarihli Ma'mûretü'l-Aziz Salnamesi*, s. 181-192.

⁵⁸ M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s. 61-62.

⁵⁹ 22 Ekim 1894 tarihli bir iradeden anlaşıldığına göre, Çemişgezek kazası sakinleri hayvanlarını çalan Dersimli aşiretlerini şikâyet etmişler ve durum bir telgrafla devlet merkezine bildirilmiştir. Suçlular yakalanarak Harput'a getirilmişler ve affedilmelerini istemişlerdir. Ancak "... Dersim Ekrâdı rû'esâsından ba'zıları firâren istimân eyledikleri hâlde mu'ahharan yine envâ' habâset ve şakâvet ..." te bulunduklarından, bu kabul edilmemiştir. BOA., *İrade Dabilye*, 21 R. 1312, Hususi: 96.

⁶⁰ 27 Ekim 1895 tarihli Meclis-i Vükelâ mazbatasından anlaşıldığına göre, Pülümür ve Kızılkilise eşkıyası Kığı köylerine saldırmışlardır. "... Dersim eşkıyasının dahî men'-i şekâvetleri zımnında tedâbir-i lâzımenin ittihâzı lüzûmuna dâ'ir Ma'mûrâtü'l-Aziz vilâyeti vekaletinden meb'us telgrafnameler ..." gönderilmiştir. BOA., *İrade Dabilye*, 8

Dersim Sancağı'nda bulunan aşiretlerin çevreye verdiği zararlar üzerine, Anadolu Umum Müfettişi Müşir Şakir Paşa ve Dördüncü Ordu komutanı Zeki Paşa'nın girişimleri ile "Dersim meselesinin halli" için bazı kararlar alınmıştır. (Bu raporda yer alan bilgiler, II. Bölümde aynen verilecektir.) 1896 tarihinde alınan kararlar aşağıda özet olarak verilmiştir.⁶²

a- Dersim bölgesi ahali, arazinin sarplığı sebebiyle sık sık yaptıkları yanlarına kâr kaldığından, bundan cesaret alarak hükümetin emirlerine uymuyorlar, vergi ve asker vermiyorlar.

b- Etraftaki muti ahaliyi öldürüp mallarını ellerinden alıp, bunlardan vergi alıyorlar.

c- Dersimlilerin bu yaptıklarının başlıca sebebi, mahsullerini (odun ve kereste) satabilecek yerlere gönderip para kazanmayı yani ticareti bilmemeleri ve dışardan geçinmeye mecbur olmalarıdır. Özellikle aşiret reisleri ve şeyhlerin (seyyid) emir ve yasaklarına uyan halk, bunlar tarafından harice tecavüze sevk ediliyorlar. Ancak yolların yetersiz olması sebebiyle asker gönderilmediği için suçlular cezasız kalmakta ve bu da uygunsuzlukları artırmaktadır.⁶³

d- Çeşitli yerlerde asker bulundurmamak, sıkça meydana gelen olaylara karşı asker sevk etmek, sancak dâhilinde çok fazla asker bulundurmamak da, devlet otoritesini kabul eden halkın güvenliğini sağlamamaktadır.

e- Dersimlilerin ciddî bir şekilde ıslah edilmeleri için gerekli tedbirler şunlardır:

1. Muhtemel bir mukavemete karşı bunu kıracak kadar, Dördüncü Ordudan 20 tabur kuvvet tahsisi,

2. Bu kuvvetin muktedir bir kumandan tarafından idaresi,

Ca. 1313, Hususi : 63.

⁶¹ BOA., *İrade Dabiliye*, 21.R 1312, Hususi: 96. BOA., *İrade Dabiliye*, 8 Ca. 1313, Hususi: 63.

⁶² BOA., *Yıldız Esas Arşivi* No:11004. Ayrıca bkz. Vek.Jan. Umum. Kom. *Dersim*, s. 131-134.

⁶³ "... yolsuzluk belasıyla kıta-i mezkure mahsulatı olan hatab ve kereste gibi şeylerin revaçlı mahallere sevkinden aciz olmalarından ve bu cibetle say ve amel ile para kazanmak yolunu öğrenemediklerinden dolayı abalisinin nihayete varmış olan kemal-i fakir ve izdirarı ve idare-i maişetin tedarikinde zaruretlerin şedadid-i mevasime karşı devam ve istikrarı... abad-ı abaliden pek çoğu kızın yiyecek erzak ve giyecek elbise bulamadıklarından bazen üstündeki ile inrar-ı evkat itmeğe ve çırılçplak mağara köşelerinde kışı geçirmeğe mecburiyet halinde olup pek çok nisvanı giyecek elbise şöyle dursun setr-i avret edecek bir bez parçası bulamamakla üryan olarak arz-ı endam ittiği görülmüştür..." . "...bariçten tadrük-i maişet yani icra-yı şekavet ihtiyacında olmalarıyla yalnız başına abali-i mütiaya ta'addi ederek bir şey ele geçirmenin imkansızlığı bunları mahafaza-i aşabiyete ve bir reis ve şeyhin emr ve nehyi altında bulundurmaya mecbur edüp reis ise mukteziyat-ı abvalin kendisine verdiği nüfuz ve kadri kendi menfaatine istimal ederek fukara-yı abaliyi gasb ve garete ve icra-yı şekavete sevk itmekte ...", BOA., *Yıldız Esas Arşivi* No: 11004.

3. Tahsis edilecek kuvvetlerin sessizce Erzincan, Çemişgezek ve Ma'mûretü'l-Aziz yönlerinden ayrı ayrı veya münasip bir noktadan toplu olarak Dersim'e gönderilerek uygun yerlere yerleştirilmeleri,

4. Erzincan-Ma'mûretü'l-Aziz yolunu birleştiren Hozat yolunun askerlerin yardımıyla inşasına başlanması. Dersim ahalisini bu yol yapımında çalıştırmakla (yirmi para yevmiye ve yarım kıyye ekmek vermek suretiyle), Dersimlilerin vahşetlerinin önlenmesi,

5. Aşiretlerin birleşmesinin önlenmesi,

6. Maksadın, ahaliye ziraat ve ticaret kapısı açacak yolu açmak ve rahat yaşamalarını sağlamak olduğu telkin edilerek, bölgenin ıslahı⁶⁴,

7. Bu telkinler esnasında muhalefet gösterilmezse şiddete baş vurulmayacağı, muhalefet halinde ise şiddet kullanılacağı anlatılmalı,

8. Birliklere hiç kimsenin malına saldırı yapmamak emrinin verilmesi,

9. Aşiret reislerinin niyetlerinin anlaşılmasından sonra, nüfus sayımının tamamlanması ve daha sonra bölgeden asker toplanması,

10. Bu icraata karşı olanların Trablus ve Yemen'e sevk edilecekleri karşı gelmeyenlerin ise Dördüncü ve Birinci Orduya dahil edileceğinin halka anlatılması,

11. Askerî harekât sırasında bölgede Örfî İdare uygulanması,

12. Çemişgezek ve Mazgirt gibi itaatkâr halkın bulunduğu kazaların Ma'mûretü'l-Aziz Vilâyetine bağlanması,

13. Dersim Sancağı'nın lağvedilmesi⁶⁵,

14. Ovacık, Hozat, Kızılkilise (Nazımiye) ve Kuzican (Pülümür)'da Örfî İdare kurulması,

15. Kaymakamlık ve müdürlük vazifelerinin o bölgede bulunan ümera ve zabitanâ verilmesi,

16. Mevadd-ı Hukukiyenin Şer'-i Şerife tatbikan görülmesi hususunun naiblere havale olunması,

⁶⁴ "... Harekat icrasında ve belki daha evvel Dersim abalisinin büyük bir kısmı rüesası gelib debalet ve isitman ideceği der-kenar olmakla bu makule debalet idenlere su'î muamele olunmayub pederane ve müşfikane saltanat-ı seniyyenin mekasid-ı aliyesi ve mutavaat gösterenlerin her cibetle me'mur kalacağı ve mutavaattan başka ahaliye tarik-ı selamet ve saadet olmayacağı lisan-ı şefkat ve merhametle teftih ve fukara-yı abalinin bemen..." , BOA., Yıldız Esas Arşivi No: 11004.

⁶⁵ "... Dersim Sancağının lağvıyla Çemişgezek ve Mazgird kazaları tefrik ve ifraz olunub doğrudan doğruya Mamuretülaziz'e rabt ile diğer Ovacık, Hozat ve Kızılkilise kazalarında idare-i örfiye ilan..." , BOA., Yıldız Esas Arşivi No: 11004.

17. Kazalarda tahrîr ve maliye memuru birer ikişer katip bulundurulması,
18. Jandarmanın lüzümlü bölgelere kurulması,
19. Ahali düzeldikçe, dinî hususların anlatılması için maaşlı bir kaç şeyh görevlendirilmesi,
20. Münasip beş-altı yerde mekâtib-i iptidaiyye açılması,
21. Tahsil görecek olan çocukların yevmiye yüz dirhem ekmek ve senelik bir elbise verilerek, teşvik edilmesi,
22. İcraatın başarılı olabilmesi için Dersim'de bulundurulacak askerin ihtiyacının zamanında ve düzenli olarak sağlanması⁶⁶.

Yukarıdaki rapordan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti, Dersim bölgesinde bulunan aşiretlerin ıslahının sadece askerî tedbirlerle mümkün olamayacağını anlamış olmalıdır. Bölgede devlet otoritesini temin etmek için asker bulundurmağa ihtiyaç vardı. Bununla birlikte eğitim ve ticaret konusuna da el atılmıştır. Dersim bölgesinde yaşayan aşiret mensuplarının ağa ve şeyhlerin nüfuzlarından kurtulması için eğitim görmeleri şarttı. Ayrıca ellerindeki imkânları kullanarak ticaret yapmayı da öğrenmeleri gerekiyordu. Yanlız bunlar yapılırken şimdiye kadar olduğu üzere, kaymakamlık ve müdürlükler yerli aşiret reislerine tevcih edilmemeliydi. Zira ıslahatın şimdiye kadar başarısız olmasında bu durum oldukça önemli bir rol oynamıştır.

1896 tarihinde Şakir Paşa ve Zeki Paşa'nın ortak görüşleri ile alınan kararlardan da bir netice alınamamıştır. Zeki Paşa Dersim ve Kuzican ahalisinden *Hamidiye Piyade Taburlarının* teşkil edilmesi suretiyle, Dersim'de hükümet nüfuzunun kurulacağını düşünmekle beraber, Ermeni meselesinin ciddi bir hal alması sebebiyle, Dersim'deki mukavemeti gözönünde bulundurarak, bundan vazgeçmiştir. Meselenin halli için Şakir Paşa'dan yeni bir görüş istenmiş ve Şakir Paşa da 11 Ağustos 1899 tarihli bir tahrirat ile özette şu cevabı vermiştir.⁶⁷

"Dersim abalisi öteden beri haydutluk yolunu tutmuştur. Şimdiye kadar üzerlerine üç defa askerî harekât yapılmış ve fesat çıkaran aşiret reisleri ya idam veya sürgün edilmişken, çok geçmeden yeni reisler türemiş ve şekavet daha da artmıştır. Sadece sert tedbirler ve birçok adamın öldürülmesi gibi usullere başvurularak, bölgede askerî harekât yapılacak olursa bu da bir netice vermeyecektir. Bölgedeki asayişsizliğin başlıca sebebi fakirliktir. Suçluların cezasız kalması, halkta eşkıyalığın sıradan bir olay olduğu fikrini doğurmuştur. Dolayısıyla kanunların tatbik edilmesine engel yerleri ortadan kaldırmak gerekmektedir. İkinci aşamada ise cebaletin önlenmesi batıl inançların düzeltilmesi, okullar açılması ayrıca Nakşibendi tekelerinin açılması lâzımdır. Ayrıca yollar yapılarak şekavete yol açan sebepleri

⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA., *Yıldız Esas Arşivi* No: 11004.

⁶⁷ Dahiliye Vekâleti, Jan. Umum. Kom., *Dersim*, s. 135-137.

ortadan kaldırmak gerekir. Aşiret reislerine askerî harekâtın ciddiyetini anlatmak lâzımdır. Bu meselenin halledilmesi için Dördüncü Ordu Müşiri Zeki Paşa yirmi tabura ihtiyaç olduğunu bildirmiştir. Ancak Dersim'in Vilâyet-i Sütte'nin ortasında yer alması ve İslâm kanı akmasına engel olmak için bundan vazgeçilmiştir".

Şakir Paşa'nın bu tahriratında belirttiği hususların ne derecede gerçekleştirildiği bilinmemektedir. Ancak Şakir Paşa tahriratında⁶⁸, "...son zamanlarda Hamidiye Taburları teşkilâtı tensip olunarak bu hususta irade de çıktığı haber alınmıştır..." demektedir. Oysa Şakir Paşa, Dersim'de Hamidiye taburu oluşturulmasına, Dersim'de bir kısım imtiyazlı teşekkül yaratacağı sebebiyle karşı çıkmış ve bu düşünceden vazgeçilmiştir. Askerî harekâttan vazgeçildiği gibi, bazı dış gâileler sebebiyle Dersim Sancağı'nda bulunan askerinin bir kısmını da geri çekilmiş ve bu durum, şekavet olaylarının artmasına sebep olmuştur.⁶⁹

Bu arada Anadolu Vilâyeti müfettişi Şakir Paşa, 15 Kasım 1897 tarihli bir diğer yazısında da, "...Dersim eşkıyasının 'âdetleri vecbile evvel babarın bulûlûyle civâr kasabâta tecâvüz ve teaddileri vuku' bulacağı istibbarât..."ının alındığını belirterek, gerekli tedbirlerin şimdiden alınması lâzım geldiğini bildirmiştir. Alınması gereken tedbirler de,

1. Harput'dan Dersim'e asker sevki,
2. Dersim'de eşkıyanın geçişini engellemek için önemli geçitlerin şimdiden tutulması,
3. Dersim Sancağı'nda bulunan kaza kaymakamlarının alay komutanlığına, kolağalarının tabur komutanlığına, mülâzım olanların ise yüzbaşılığa nasb edilmeleri,
4. Dersim'deki şekavete karışan aşiretlerin Ma'mûretü'l-Azîz, Eğin, Arapgir ve Kemah cihetlerine gitmelerine izin verilmemesi şeklinde sıralanmaktadır.⁷⁰

1893–1905 yılları arasında Dersim Sancağı'nda geçici bir sükûnet temin edilmiştir. Ancak XX. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin genel yapısında meydana gelen bir kısım değişimler, Dersim bölgesine de tesir etmiştir. Özellikle 1893–1905 yılları arasında II. Abdülhamit'in oluşturduğu Hamidiye Alayların bu bölgeyi de içerisine alması ve bu dönemde gelişen isyan fikirlerinin XX. yüzyıl ile birlikte ortaya çıkması sebebiyle, bu dönemde meydana gelen hadiseler üzerinde de durulacaktır.

Bölge ile ilgili gelişmelerin konu edildiği ve üst düzeydeki görevlerin kaleme aldığı raporlardan bir tanesi de 27 Temmuz 1903–24 Ocak 1904 tarihleri arasında Dersim Sancağı mutasarrıflığını yapan Arif Bey (Arifi Paşa) tarafından

⁶⁸ Dahiliye Vekâleti, Jan. Umum. Kom., *Dersim*, s. 137.

⁶⁹ Dahiliye Vekâleti, Jan. Umum. Kom., *Dersim*, s. 138.

⁷⁰ BOA., *Yıldız Tasnifi, Sad. Res.Mar. Ev.* Dosya No: 79, Sıra: 2. (11.Z.1313).

kaleme alınmıştır. 28 Ekim 1903 tarihinde Dâhiliye Nezaretine takdim edilen bu raporda, özetle şu bilgiler bulunmaktadır⁷¹.

"Dersimlilerin saldırganlıkları hayat kaygısından kaynaklanmaktadır. Dersim halkı seyyit ve ağaların elinde esirdir. Dersim'de ıslahat yapabilmek için burada mevcut askerî kuvvetin takviye edilmesi gerekir. Ancak bu yapılırken, aşiretlerin elinde bulunan her türlü silâhı toplamak icab eder. Askere gitmeyenleri ve ayrıca şekavete teşvik eden ağa ve seyyitleri bir daha Dersim'e ayak basmamak üzere bu bölgeden çıkarmak lâzımdır. Katilleri ve suçluları derhal yakalayarak adliye teslim etmek gerekir. Bu tür icraat Dersim'de asayiş temin edecektir. Zira Dersimlileri öğüt ve bağış yoluyla veya ettikleri yeminlere aldanarak, ıslah etmek mümkün değildir. Askerî harekattan sonra bölgedeki yollar yapılmalı ve bölgedeki asker sayısı artırılmalıdır. Bu bölgede en fazla eşkıyalıkta bulunanlar, Hozat Kazası'nda Koç Uşağı, Sam Uşağı, Ferhat Uşağı, Abbas Uşağı, Kırgan ve Bahtiyar aşiretleri, Ovacık'ta Kavuşağı, Topuzuşağı, Beytuşağı ve Kalan aşiretleri, Mazgirt'te Yusufhanlı, Demenanlı, Alanlı ve kısmen Kureyşanlı aşiretleri, Nazimiye'de yine Kureyşan ve Haydaranlı aşiretleridir ".

Buna benzer bir rapor da, Arifi Paşa'nın yerine 24 Ocak 1904-14 Mayıs 1906 tarihlerinde Dersim mutasarrıflığına tayin edilen Celâl Bey tarafından kaleme alınmıştır.

1904-1906 tarihleri arasında Dersim Sancağı'nın genel durumunu yansıtmaya açısından bu rapor büyük bir önem taşımaktadır⁷². Raporda Dersim'deki aşiretler ve bölgenin asayiş durumu hakkında şu bilgiler verilmektedir:

"Dersim'de mevcut aşiretler, 1. Dersimanlı, 2. Seyyidanlı, 3. Şeyh Hasanlı adı altında esasında üç şubede toplanmaktadır. Dersim aşiretlerinin çevreye saldırımları geçim zorluğundan, aşiretler arası çekişmeler ise arazi itilâfları yüzündendir. Dersim'deki eşkıyalık olaylarının artmasının başlıca sebebi, başlangıçta ciddi tedbirler alınmamasından ve suçluların cezalandırılmamalarından kaynaklanmaktadır. Aşiretler aralarındaki geçimsizlik sebebiyle devamlı olarak silâhlanmışlardır. Mal ve can kaygısı devam ettiği müddetçe de silâhlanma devam edecektir. 1892 yılından sonra bir kısım düzenlemeler yapılmış ise de daha sonra çıkarılan aflarla aşiretler ne vergi ödemişler, ne de sözlerinde durmuşlardır. Bu da eşkıyalık olaylarının artmasına sebep olmuştur. Dersim ıslahatı için öncelikle ağalar ve aşiret reislerini, Dersim'den çıkarmak suretiyle bunların aşiretler üzerindeki nüfuzlarının kırılması gerekmektedir".

⁷¹ Dah.Vek.Jan. Umum. Kom., *Dersim*, s. 191-194.

⁷² BOA., *İrade Dabilye*, 19 RA. 1324, Hususi: 26. Bu rapor özet halinde Jandarma Umum komutanlığının Dersim kitabında da vardır. bkz.: Jan. Umum Kom., *Dersim*, s. 195-196.

Celal Bey'in raporunda da işaret edildiği üzere, bölgedeki asayişsizliğin başlıca sebebi ağa ve aşiret reislerinin halk üzerindeki büyük nüfuzudur. Bunların nüfuzları kırılmadığı müddetçe bölgede ciddi bir ıslahat yapmanın zorluğu, Osmanlı Devleti'nce anlaşıldığından, 1907 senesinde bölgede askerî bir harekât başlatılmıştır.

1907 senesinde havalanın düzelmesiyle, Dersim'deki aşiretlerden bazıları çevre kazalara saldırmaya başlamışlardır. Nazmiye'nin Kureyşan aşiretinden Ali Çavuş 2.000 kişi ile Kığ'ın köylerini basmıştır. Ayrıca Hozat'ın Koçuşağı, Şamuşağı, Resikuşağı aşiretleri de Kemah ve Çemişgezek köylerini basarak, buradaki ahaliye büyük zararlar vermişlerdir.⁷³ Bölge halkının şikâyetleri üzerine Harput'ta bulunan, Harput Redif Livası kumandanı Neşet Paşa harekâta memur edilmiş ve 9 Eylül 1907 tarihinde harekâta başlanmıştır. Neşet Paşa, Hozat üzerinden hareket ederek, isyan eden üç aşirete yardımcı olan Karaballı, Ferhat Uşağı aşiretlerini Aliboğazı Doğar deresi etrafındaki sarp kayalıklara sığınmaya mecbur etmiştir.⁷⁴ Bu arada devlet merkezi ile yapılan yazışmalarda sadece Koçuşağı, Şamuşağı ve Resikuşağı aşiretlerinin değil, diğer bir kısım aşiretlerin de isyana hazırlandıkları haber verilmiştir.⁷⁵

Bu harekât esnasında Dersim aşiretlerine Ermeniler tarafından silah temin edildiği de haber alınmıştır. Harekât bir netice almadan sonuçlanmıştır. Bunda harekâta kış yaklaşırken başlanmasının önemli bir payı olmuştur.⁷⁶

1907 senesinde yapılan askerî harekâta bir netice alınmaması, aşiretleri büsbütün şımartmıştır. Bu arada Koçuşağı aşireti reislerinden Halil Ağa'nın oğlunun tutuklanması ayrıca müteferrik aşiretlerin erzak ve hayvanlarının müsadere edilmesi sebebiyle aşiretler isyan hazırlıklarına girişmişlerdi. Mayıs 1908'de Karaballı, Ferhatuşağı aşiretlerinin reislerinin liderliğinde bir araya gelen diğer aşiret reisleri, isyan kararı almışlardır. Bunu takiben aşiretler çevre kaza ve köylere saldırmalarının yanısıra askerî birliklerle giriştikleri muharebelerde de önemli ölçüde silâh ele geçirmişlerdir.⁷⁷ Bunun üzerine Dersim bölgesine erzak götürülmesi yasaklandı. Aşiret reisleri, Dersim mutasarrıfına gönderdikleri bir dilekçe ile zahire verilmezse, sonucunun kötü olacağını bildirdiler.⁷⁸ Bunun üzerine askerî tedbirler daha da artırılmıştır.

19 Mayıs 1908 tarihinde 2000 kadar aşiret mensubu, Laçınuşağı'nın merkezi olan Kakper müfrezesine saldırmışlar ve askerlerin bulunduğu tepeyi

⁷³ Burhan Özkök, *Osmanlı Döneminde Dersim İsyancıları*, İstanbul, 1937, s. 7. Ayrıca bkz. M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s. 62.

⁷⁴ M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s. 62.

⁷⁵ Dah. Vek. Jan. Umum Kom., *Dersim*, s.141.

⁷⁶ M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s. 61-62.

⁷⁷ Dah. Vekâleti, Jandarma Umum Kom., *Dersim*, s. 148-149. Ayrıca bkz. M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s. 63.

⁷⁸ Dah. Vekâleti, Jan. Umum Kom., *Dersim*, s. 149.

ele geçirerek, telgraf malzemesine el koymuşlardır.⁷⁹ Aynı gün Diyap Ağa idaresindeki aşiretler, Çemişgezek civarındaki köylere saldırmışlar ve Pertek civarında da yağmada bulunmuşlardır.⁸⁰ Bunun üzerine Dördüncü Ordu komutanlığına bağlı Erzurum ve Diyârbekir'daki askeri birliklerle, Cibranlı aşiretinden oluşturulan 36. Hafif Süvari Alayının tam teçhizatlı olarak Dersim'e gönderilmesi istenmiştir.

9 Haziran 1908 tarihli tahrîrattan anlaşıldığına göre, Dördüncü Ordu komutanı Zeki Paşa'nın göndermiş olduğu telgrafta, Erzurum'da bulunan üç redif taburunun Dersim'e sevki istenmiş ise de, bundan vazgeçilerek Tokat'taki Redif Alayıyla, Arabgir Redif Taburu ve Diyârbekir'da bulunan Nizamiye 73. Alayın 4. Taburunun Dersim'e sevki kararlaştırılmıştır. Ayrıca yine bu tahrîrata ciddi tedbirler alınmadığından bahisle "...rü'esâ-yı ekrâdın şımarıklık..." gösterdiği de kaydedilmektedir.⁸¹ 16 Haziran 1908 tarihli bir tahriratta ise, "...*Dersim Sancağı dâbilindeki 'aşâ'irden yalnız hareket-ı şekâvetânede bulunanların te'dibi muktezâsı...*" emredilmiş olmakla, Dersim mutasarrıfı Ziya Bey'in bu emri dinlememesi ve "...*yirmi tabur dâba 'asker celbiyle 'umûm 'aşâ'irin vurulacağına da'ir işarât...*" üzerine mutasarrıf azledilmiştir.⁸²

15 Haziran 1908 tarihinden itibaren diğer bölgelerden sevk edilen 26 tabur asker ve Cibranlı Aşiretine mensup Hamidiye Süvari Alayı ile iki dağ topu ve birçok dağ bataryasından oluşan kuvvetler, Dersim'de toplanmıştır. Bunun üzerine Abbasuşağı, Bahtiyar, Karaballı ve Ferhaduşağı aşiretleri reisleri isyandan vazgeçtiklerini bildirmişler, ancak Koçuşağı, Şamuşağı ve Resikuşağı aşiretleri hareketlerini sürdürünce, bunların üzerine hareket yapılmış ise de kesin bir sonuç alınamamıştır. Bu arada Lolanlı, Baluşağı, Keçeluşağı aşiretleri de isyandan vazgeçmişlerdir. II. Meşrutiyet'in ilân edilmesi ile birlikte 23 Temmuz 1908 de umumî bir af ilân edilmiş ve bunun neticesinde diğer aşiretlerle uzlaşma sağlanmış sadece Arslanuşağı, Beytuşağı ve Maksuduşağı aşiretleri çevreye olan saldırılarına devam etmişlerdir.⁸³ Şakir Paşa bu sırada, Dersim hakkında görüşlerini şöyle açıklıyordu : "...Dersim öteden beri haydutluk ediyor. Şimdiye kadar üç defa askerle üzerine yürüdük. Aşiret reislerini, ağalarını ya yakalattık ya sürdük veya affettik. Ancak bu sefer de yeni ağalar türedi. Şekavetin sebebi önce fakirliktir, sonra suçluların takipsiz kalmasıdır ve halkın batıl inançlara karşı bağlılığıdır. Bu sebeple kanunları hâkim kılmak esastır...". Bu görüşlere diğer görevliler tarafından hazırlanan raporlarda da rastlanmaktadır⁸⁴.

⁷⁹ Dah. Vekâleti, Jan. Umum Kom., *Dersim*, s.150. Ayrıca bkz. M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s. 63.

⁸⁰ M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s. 63.

⁸¹ BOA., *İrade Dabîliye*, 9. CA. 1326, Hususi:11.

⁸² BOA., *İrade Dabîliye*, 15.CA. 1326 Hususi : 36.

⁸³ M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s.65-66.

⁸⁴ Naşit Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, İstanbul, 1939, s.130. Ayrıca bkz. dah. Vek. Jan. Umum Kom., *Dersim*, s.132.

9 Haziran 1908 tarihli Dahiliye Nazırının arzında,

"...tabkâkât-ı vâkı'aya göre Dersim havâlisi ekseriyetle sengistândan ibâret ve gayr-ı kâbil-i zırrâ'at yerler olmakla berâber aşâ'ir-i ekrâd sâikâ-i cebâletden nâşî kâr u kâsb ile iştiğâle dabî alışamadıklarından düçâr-ı faker u zârûret olarak mâ'îşelerini mâ'mûrelere tecâvüz sûretiyle te'mîn idedelmişlerdir..."

denilmekte ve yukarıdaki görüşler doğrulanmaktadır.⁸⁵ Ayrıca yine aynı arzda,

"...işidildiğine göre mekteb lafzı mukaddesâtдан bulunmak itibâriyle ta'assub-ı câbilânedен dolayı o yerlerin abâlisi istemezler imiş. Meğer ki dârü't-tabsîl veyahûd medrese ta'birleriyle anlara "ilm-i hâllerini öğretmek ve katl ü gasb fezâiyihini bildirmek yolu tutularak ta'lîm ve terbiyeleri busûle gelmiş olabilsin..."

denilmektedir. Bunun gerçekleşebilmesinin ise ahlâklı ve o bölgenin lisanını bilir mu'allimlerle mümkün olabileceği belirtilmektedir.

9 Haziran 1908 tarihli arzda yer alan,

"...esâsen Dersim kaç kısım aşiretdir. Başlıca ağaları nerelerde bulunur. İçlerinde şekâvete me'lûf olmayanlar var mıdır. Sırf şekâvet yolunda ta'ayyüş idenleri tahmînen ne kadar nüfûs teşkîl eder. Dersim ovasının kâbil-i zırrâ'at olan yerleri neresidir ve oralarda iskân edenler asla züâ'atla iştiğâl itmez mi. Aşiretler nezdinde umûr-ı dîniyyelerine bakar kimseler var mı. Meyânelerinde ne gibi 'aka'id-i bâtıla şâyî'dir. Ve'l-hâsıl gerek îmha-i cebâlet gerek men'-i sakâvet ve idâme-i emmiyet için esâslı ne gibi tedâbir-i isâbet-pezîr ittibâzı mutâla'a kılınır ise icmâlen ve âcilen inbâsı ..."

ifadesi daha büyük bir önem taşımaktadır.⁸⁶

Zira yukarıda verilen ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti bu bölge hakkında fazla bir bilgi sahibi değildir. 1848 tarihinde bölgede başlayan ıslahatları takiben, bir kısım zorluklarla karşılaşmış ve bunun üzerine 1896 tarihinden itibaren bölge ile ilgili raporlar hazırlanmıştır.

9 Haziran 1908 tarihli Dahiliye Nazırının arzından anlaşıldığına göre, bu tarihlerde Dersim Sancağı'nın nüfusu 30 bin olarak tahmin edilmektedir. Bu nüfustan 10 bin kadarının şekavet olaylarına karıştığı bildirilmiş ise de, bunların 4 bin kadarının ıslahının mümkün olmadığı ve ellerinde 6 bin adı çakmaklı silah olduğu haber verilmiştir.⁸⁷

⁸⁵ BOA., İrade Dabilye, 9 CA.1326, Hususi : 11.

⁸⁶ BOA., İrade Dabilye, 9 CA.1326, Hususi:11.

⁸⁷ BOA., İrade Dabilye, 9 CA.1326, Hususi: 11.

1908 yılındaki askerî harekât bir netice alınmadan sonuçlanmış⁸⁸ ve 10 Eylül 1908 tarihinde Neşet Paşa'nın yerine vekâleten Mehmet Paşa⁸⁹, Umum Ordu Komutanlığı'na ise Ferik Ali Paşa tayin edilmiştir⁹⁰. Dördüncü Ordunun konu ile ilgili olarak hazırladığı raporda⁹¹ bu harekâtın sonuçsuz kalmasının sebepleri şu şekilde açıklanmaktadır:

1. Dersim'deki icraat birkaç köy ve ekinleri yakmaktan ibaret kalmıştır.
2. Harekât yapılırken büyük malzeme sıkıntısı çekilmiştir.
3. Haydaranlılar dehalet etmedikleri gibi diğerlerinin de dehaletleri şüphelidir.⁹²
4. Islahat ile tedibat birlikte yapılmadığından Dersim'de kesin bir sonuç alınamamıştır.

1908 harekâtı sonucunda, Maksuduşağı, Koçuşağı, Şamuşağı, Topuzuşağı, Ferhaduşağı, Laçınışağı, Abbasuşağı, Karaballı, Torun, Geçeluşağı, Haydaranlı, Kureyşanlı aşiretlerinden olup, şekavete karışıkları tespit olunan bir kısım aşiret mensuplarının cezalandırılması emredilmiş ise de daha sonra büyük bir kısmı affedilmiştir. Bu arada Karaballı, Ferhaduşağı, Haydaranlı, Abbasuşağı, Arslanuşağı aşiretlerinin bir kısım aşiret reisleri ise başlangıçtan itibaren şekavete karışmamıştı.⁹³ 3 Temmuz 1908 tarihli bir arzda yer alan,

"... Dersim'in birçok mevâki'i gayet sarp dağ ve taşlık ve pek cesim ve sık ağaçlarla mestûr olup bu kıt'anın tamamıyla dâ'ire-i mutava'ata alınması çok külfete muhtaç olup ama buna karşı zâhiren ve âcilen değerli bir istifâde idilemeyeceği gâliba düşünölmüş olmaktadır uzun bir süreden berü dâ'ire-i inkiyâda alınmaları iltizâm edilmemiştir..."

ifadesi, Osmanlı Devleti'nin bu bölge ile uzun bir süre ilgilenmediğini ortaya koymaktadır.⁹⁴ Ayrıca bölgenin coğrafi konumu da, askerî harekâtların başarısız olmasının bir başka sebebidir. 3 Temmuz 1908 tarihli arzda, bölgede yapılan

⁸⁸ "...Dersim eşkiyâsının te'dibi için yirmiiki taburluk bir kuvve-i askeriye tertib ve masrâf-ı kesire ihtiyâr olduğu hâlde henüz bir netice-i kat'iyeye hâsıl olmayub..." bkz. BOA., *İrade Dabîliye*, 12 Ş. 1326, Hususu: 32.

⁸⁹ "... Kuvve-i te'dibiye kumandanlığında bulunan Neşet Paşa'nın muvaffakiyetsizliği cihetiyle mezkûr kumandanlığa Dördüncü Ordû-yı Hümâyûna me'mûr Mirlivâ Mehmed Paşa vekâleten me'mûr edilmiş olduğundan..." , bkz.: BOA., *İrade Dabîliye*, 12 Ş.1326, Hususi: 32.

⁹⁰ BOA., *İrade Dabîliye*, 12 Ş.1326, Hususi: 32.

⁹¹ Dah. Vek. Jan. Umum. Kom., *Dersim*, s. 154.

⁹² Haydaranlı aşiretinin şekavetini sürdürdüğü konusunda bkz. M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s. 68.

⁹³ BOA., *İrade Dabîliye*, 3 C. 1326, Hususi: 1.

⁹⁴ BOA., *İrade Dabîliye*, 3 C. 1326 Hususi: 1.

askerî harekâtlar sırasında Dersim'de bulunan aşiretlerin hareketleri şöyle anlatılmaktadır⁹⁵.

"...askerin hareketi haberini alır almaz o semtdeki aşâirin Ali Dağ'na ilticâ idecekleri ve şâyed oraca tazvika tesâdiif iderler ise diğer mahall-i mani'aya savuşacakları veyahud bütün Dersimlülerin dârü'l-âmân bildikleri Kutu Deresi'ne tabassün eyleyecekleri ve o havâlide Teşrin-i sanî (Kasım) ibtidâlarında kar yağmağa başlayub asâkir-i şabâne 'avdete mecbûr olacağından aşiretler de ol-vakt me'vâlarına dönecekleri ve yine bildiklerini işleyecekleri derkârdır..."

Bundan da anlaşılacağı üzere, bölgenin coğrafi konumu, bu bölgedeki aşiretlerin islâhını oldukça zorlaştırmıştır. Ayrıca askerî harekâtlardan tam bir netice alınmaması, maarif, adliye, iktisat ve nafia konularında da ciddi bir teşebbüste bulunmak imkânını ortadan kaldırmış olmalıdır.⁹⁶

1909 yılında 4. Ordu komutanı olan İbrahim Paşa, devlet merkezine gönderdiği bir raporda; Dersim Sancağı'nın 54 aşiret ve 500 köyden meydana geldiğini belirttikten sonra buradaki icraatta, tedibat ve ıslahatın bir arada yapılması gerektiğini ve özellikle "ıslahatta" önem verilmesini istemiştir.⁹⁷

2 Ağustos 1909'da İbrahim Paşa, Erzincan mutasarrıfı Şefik Bey ile birlikte Dersim'deki harekâtı başlatmıştır. İbrahim Paşa'nın haberi üzerine, 35 kadar *Aşiret Reisi* gelmiş ve hükümete itaat ettiklerini bildirmişlerdir. Sadece Haydaranlı aşireti ve civarındaki bazı aşiretler, İbrahim Paşa'nın tekliflerini kabul etmemişler ve Haydaranlı aşireti üzerine asker gönderilerek (25 Ağustos 1909) bunlar dağıtılmışlardır.⁹⁸

1909 tarihinde Haydaranlı aşiretinin dağıtılmasından sonra, bölgede geçici bir sukûnet temin edilmiş ve devlet bu dönemde bölgede *idare-i maslahat siyaseti uygulamıştır*. 1911-1912 ve 1914 tarihlerinde Dersim'de bir kısım karışıklıklar görülmüş ise de durum önemli bir vaziyet almamıştır. 1911 tarihinde Pülümür mıntıkasında Haydaranlı, Keçeluşağı, Baluşağı, Lolanlı ve Abbasuşağı aşiretleri şakavette bulduklarından üzerlerine gidilmiş ise de sonuçta idare-i maslahat yolu tutulmuştur.⁹⁹

⁹⁵ BOA., *İrade Dabilîye*, 3 C. 1326, Hususi:1.

⁹⁶ BOA., *İrade Dabilîye*, 3 C. 1326, Hususi: 1.

⁹⁷ Burhan Özkök, *Osmanlılar Devrinde Dersim İsyânları*, İstanbul 1937, s. 23

⁹⁸ M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s. 68-69. "... Mühimce bir kuvvet harekete geçmeğe mecbur kalarak Haydaranlı aşireti arazisine girdi. İtaat eylemeleri teklif olundu. Onlar bu teklifi red ve silah ile mukabele eylediler. Asker ta'arruza geçti. Beş saat içinde bu dağ, bağ ve aşiret tarumar edildi. İki gün sonra idi ki, çoluk-çocuk, erkek-kadın perişan bir kafîle ordugâha geliyordu. Bunlar Haydaranlı aşiretinin bakiyesi idi. Bu aç ve çıplak insanlara ordugâhta bulunan eşya ve hayvanat tamamıyla tevzii olundu. Lâzım gelen nasihatlar tekrar edilerek, cümlesi geri gönderildi ...".

⁹⁹ Dah. Vek. Jan. Umum. Kom., *Dersim*, s. 161

1914 Ağustos'unda Dersim Belediye Reisinin yeğeni, Ferhaduşağı aşiretine mensup kişilerce öldürülünce, katilinin yakalanması için harekete geçilmiş, bunun üzerine Ferhaduşağı aşireti isyan etmiştir. Karaballı, Aşağı Abbas, Abbas Uşağı ve Koçuşağı aşiretleri de isyana katılmışlardır. Ferhad Uşağı aşireti reisin öldürülmesiyle aşiretler çekilmek zorunda kalmışlardır.¹⁰⁰ Yine 1914'te Kırgan aşiretinin Sin Nahiyesi müdürünü kovmasıyla üzerlerine asker gönderilmiş, Kavuşağı, Arslanuşağı, Bezgaruşağı ve Yukarı Abbasuşağı aşiretlerinin devlet yanında yer aldığı bu harekâta, Kırgan aşireti reisi Süleyman Ağa'nın vurulmasıyla aşireti de dağılmıştır.¹⁰¹

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi'ne girmesiyle birlikte, Dersim'deki aşiretlerin bir kısmı Ermeniler ve Ruslarla işbirliği yapmak istemişler ve bu arada gerek I. Dünya Harbi öncesi ve gerekse harp devam ederken özellikle Ermeniler, bölge halkını yanlarına çekmek için büyük faaliyetlerde bulunmuşlardır.¹⁰² 1916 yılında Ferhaduşağı aşiretinin üzerine Halit Paşa kumandasında bir nizamiye taburu gönderilmiş ve Ferhaduşağı aşireti tesirsiz hale getirilmiştir. Yine 1916 yılında Kureyşan aşireti reisi Ali Ağa, Doğu Dersim'deki bazı aşiretlerle Nazımiye'yi işgal etmişti¹⁰³. Koçgiri hadisesinden sonra Dersim'e gelen Alişer ve adamları Dersim'e dağılmışlardı.¹⁰⁴ Ayrıca Ruslar, Dersim işgal edilse bile kendilerine zarar verilmeyeceği propagandasında bulunuyorlardı. Ermeni tehciri sırasında bir kısım Ermenilerin bu bölgedeki aşiretlere sığınması sebebiyle Ermeniler, Ruslar ile Dersim'deki aşiretler arasında arabuluculuk yapıyorlardı.¹⁰⁵ Dersim Aşiretleri Nazımiye, Mazgird, Çarsacak ve Pertek kazalarına hakim iken¹⁰⁶, Ruslar Ermeniler'in de yardımı ile Pülümür içlerine girerek, Hüseyin Bey-zâde Mustafa Bey'in malına ve namusuna tasallutta bulununca Mustafa Bey Ruslar'ın karşısında yer almıştır. Bu arada Rus ordusu karşısında çekilen Osmanlı Ordusunun bazı silâhları Dersim'de bulunan aşiretlerin eline geçmişti.¹⁰⁷ Dersim'deki aşiretlerin Ruslar aleyhine dönmeleriyle, aşiretler Rus ordusuna saldırarak bir kısım silâh daha ele geçirmişlerdir.¹⁰⁸ Ruslar'ın harpten çekilmelerinden sonra bölgeye gelen Galatalı Şevket Bey

¹⁰⁰ M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s. 71.

¹⁰¹ Dah. Vek. Jan. Umum Kom., *Dersim*, s. 161-162.

¹⁰² Hayri Başbuğ, *Türk Kürtleri ve Fanatik Ermeni Faaliyetleri*, Ankara, 1984, s. 18-24. 1915 yılında Harput'ta misyonerlik yapan Atkinson adlı bir kadın hatıralarında, 1915-1917 yılları arasında Dersim'deki Kürtlerin bazılarının bu bölgedeki suçlu Ermenileri 50 Pound karşılığında, Dersim'e kaçırmalarına yardımcı olduklarını kaydetmektedir. bkz. Orhan Kılıç, "XIX. yüzyılda Harput'ta Misyoner Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, 1989, 3, s.133.

¹⁰³ Dah. Vek. Jan. Umum. Kom., *Dersim*, s. 162.

¹⁰⁴ M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s.72.

¹⁰⁵ Dah. Vek. Jan. Umum. Kom., *Dersim*, s. 164.

¹⁰⁶ M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s.72.

¹⁰⁷ Dah. Vek. Jan. Umum Kom., *Dersim*, s. 163.

¹⁰⁸ Suat Akgül, *Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler*, İstanbul, 1992, s. 26.

komutasındaki Osmanlı kuvvetleri aşiretleri etkisiz hale getirmişlerdir¹⁰⁹. Bununla birlikte, Dersim bölgesinde bulunan aşiretlerin ellerindeki silâhları toplamak mümkün olmamış ve mesele *Cumhuriyet Dönemi*'ne intikal etmiştir.

Sonuç olarak, 1848 tarihinden itibaren bölgede yapılmak istenen düzenlemeler, aşiretlerin ıslahının yapılmaması sebebiyle başarısız olmuştur denilebilir. Bu arada bölge tarihi de bir nevî aşiretlerin asayişsizlik tarihidir. Osmanlı Devleti uzun bir müddet bu bölgede bulunan aşiretleri kendi hallerine bırakmış, XIX. yüzyılın ikinci yarısında bölgede bir kısım düzenlemeler yaparak istenmişse de, bu sefer de aşiretlerin tepkileri ile karşılaşmıştır. Dolayısıyla aşiretlerin ıslahının mümkün olmadığı takdirde, bölgede ciddi manada bir ıslahat yapılamayacağına anlaşılması üzerine, bir kısım aşiret reisleri taltif edilme yoluna gidilmiştir. Ancak bu da meseleyi çözmediği gibi, şekavet olaylarını daha da artırmıştır. Aşiretlerin ıslahı için bölgeye 1850 tarihinden başlanarak bir kısım askerî harekâtlar yapılmış ise de, bunlardan kesin bir sonuç almak mümkün olmadığı için, diğer alanlarda yapılmak istenen düzenlemeler de yarım kalmıştır. Dersim'deki aşiretler bölgenin coğrafi konumundan büyük ölçüde istifade etmişlerdir. Aşiret reisleri ve ağalar halk üzerinde büyük bir nüfûza sahip olduklarından, özellikle eğitim sahasındaki ıslahatlara karşı çıkmışlar ve halkın cahilliğinden istifade etmek suretiyle şekavetlerini devam ettirmişlerdir. Bu arada Dersim'deki aşiretlerin bazıları çeşitli yollardan elde ettikleri silâhlarla büyük ölçüde silahlanmışlardır. Böylece bu bölgedeki pek çok mesele gibi aşiretlerin ıslahı meselesi de Cumhuriyet sonrasına intikal etmiştir.

II. Dersim Sancağı ile İlgili Yazılan Raporlar

Dersim Sancağı'nın 1848 tarihinde teşkil edilmesinden sonra, Tanzimat'ın getirdiği yeni düzenlemeler, Osmanlı Devleti tarafından bu bölgede de uygulamaya çalışılmıştır. Bununla birlikte bu yeni düzenlemeler, özellikle bölgede yaşayan aşiretlerin muhalefeti ile karşılaştığı için fazla başarılı olamamıştır. Bunun üzerine bu bölgede görev yapan bir kısım görevliler, ıslahatların neden başarısız olduğu veya başarılı olabilmesi için ne yapılması gerektiği hususunda çeşitli tarihlerde bir kısım raporlar yazmışlardır¹¹⁰.

Söz konusu bu raporlardan daha önceki bölümde özet olarak bahsedilmiş olup, ilgili konularda istifade edilmiştir. Bununla birlikte bölge açısından büyük bir önem taşıyan bu raporlardan bir tanesi olan ve yukarıda özet olarak verdiğimiz, “Dersim Islahatı Hakkında Babıâli’ye Takdim Olunan Fi 22 Mayıs 1312 (3 Haziran 1896) Tarihli Layihadır” başlıklı rapor, ayrı olarak verilecek ve ilk defa tam metin olarak yayınlanacaktır. Bu raporun aslı verilmeden kısaca raporla ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

¹⁰⁹ M. Zülfü, *Dersim Tarihi*, s. 72.

¹¹⁰ Bu raporlarla ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı*, Elazığ, 1999.

Söz konusu Rapor, 1896 tarihli olup, 4. ordu komutanı Zeki Paşa tarafından yazılmıştır. “Dersim Islahatı Hakkında Babıali’ye Takdim Olunan Fi 22 Mayıs 1312 (3 Haziran 1896) Tarihli Layihadır” başlıklı rapor, Dersim konusunda en eski layihalardan birisidir. 1896 tarihli bu layihaya iliştilmiş iki ayrı ek metin ve bir tablo bulunmaktadır. Erzincan dan gönderilen birinci ek metin, ana metnin üzerinde tartışılarak genişletilmiştir. Anadolu umum müfettişi Müşir Şakir Paşa ile bölgeden sorumlu 4. ordu komutanı Mehmet Zeki Paşa’nın raporu müştereken hazırlamışlar ve Babıali’ye arz etmişlerdir. “Dersim Islahatı Hakkında Layiha”, kısa bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Girişte bölümler kısaca tanıtılmıştır. Daha sonra, 1- istihzarat (hazırlıklar); 2- bidayet-i icraat (başlangıç faaliyetleri); 3- ıslahat-ı asli (temel ıslahatlar); 4-gayet (sonuç) olarak verilmiştir.

Bölümler ise özetle şu konuları ihtiva etmektedir:

Birinci Mevsim: Arazi süvari istihdamına müsait değildir. Bu sebeple piyade ve topçular gönderilmelidir. Askeri güçler, yetkili, dirayetli bir komutana devredilmelidir. Dersim’e büyük bir askeri kuvvet gönderilmelidir. Yol olmadığı için topların geçmesi zordur. Hangi yollardan hangi büyüklükte toplar geçirilebilir, bunun üzerinde durulmuştur. Bazı bölge ve yollara asker yerleştirilmelidir. Bunların etrafı çevrilmelidir.

İkinci Mevsim: Hozat’ın kuzeyinde bir karargâh oluşturulmalıdır. Dersim sancağı lağvedilmeli, Çemişgezek ve Mazgirt, Mameretülaziz’e bağlanmalıdır. Ovacık, Hozat ve Kızılkilise’de örfi idare edilmeli. Kaymakam ve müdürlere işlerinden el çektirilmelidir. Hozat yolu inşa edilmeli ve burada başlarında asker bulunmak kaydıyla halk çalıştırılmalıdır. Teslim olanlara kötü muamele yapılmamalıdır. Yolların inşası esnasında etraftaki aşiretler hakkında bilgi toplanmalı, sayıları, kabile reislerinin kim olduğu öğrenilmeli ve teslim olmaları durumunda devletin yanlarında olacağı söylenmelidir. Aşiret reislerinden isyan edenler direnenlerin sürgün edilmelidir. Bölgede asayiş sağlandıktan sonra askere almalar başlamalıdır.

Üçüncü Mevsim: Bölgede devlet nizamları hakim kılınmalıdır. Jandarmaya yetki verilmeli ve karakollar kurulmalıdır. Bölgede kışla, hükümet konağı, jandarma binası ve hastane inşa edilmelidir. Çocuklar için okullar açılmalı ve okula gitmeyi teşvik amacıyla 2-3 seneliğine okula gelen çocuklara ekmek ve elbise verilmelidir. Nakşibendi şeyhleri, bölgeye gönderilip bir tekke kurdurulmalı ve halk irşada davet edilmelidir. Ahali ziraata alıştırılmadır. Bölgede vergi konusunda özel düzenlemeler yapılmalıdır.

Dördüncü Mevsim: Bölgede ıslahat sağlanana kadar, mülkiye ve askeriye müfettişleri tarafından bölge denetlenmelidir. Bölgede aşiretler arasında sükunet sağlanmalıdır. Bölgedeki halkı, reislerden korumak ve padişahın iradesini tesis etmek askerin vazifesidir. Aşiret reislerinden bazıları meclis azalığına veya

başkanlığına getirilebilir. Bu mevsim sonuna kadar, üç kazada örfi idare uygulanmalıdır. Duruma göre idarede yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

Yukarıda muhtevasını özet olarak verdiğimiz rapor, Dersim Sancağı'nda bulunan aşiretlerin çevreye verdiği zararlar üzerine, Anadolu Umum Müfettişi Müşir Şakir Paşa¹¹¹ ve Dördüncü Ordu komutanı Zeki Paşa'nın¹¹² girişimleri ile hazırlanmıştır. İki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Dersim Islâhâtı Hakkında Bâb-ı 'Âlî'ye Takdîm Olunan Fî 21 Mayıs 312 (3 Haziran 1896) Târihlü Lâyihadır. İkinci Bölüm ise Bu lâyihanın leffiyile dördüncü ordu-yı hümâyûn müşiri Zeki Paşa hazretleriyle müştereken Bâb-ı 'Âlî'ye yazılan fî 22 Mayıs sene 312 târihlü ve 414 nomerolu 'arîze sûretidir. Bu belgeler aşağıda asılları ile birlikte verilmiştir¹¹³.

(S. 135) "...Dersim Islâhâtı Hakkında Bâb-ı 'Âlî'ye Takdîm Olunan Fî 21 Mayıs 312 (3 Haziran 1896) Târihlü Lâyihadır¹¹⁴.

Dersim ıslâhâtı devletce takarrür idüb de cidden kıt'a-i mezkûrenin istihsâl-i intizâmına irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhiye şeref-ta'alluk buyurıldığı takdîrde suver-i icrâ'îyyesi için bir tefekküre olmak ve ıslâhâta me`mûr firka kumandanına virilecek ta`îmâta esâs itihâz idilmek üzere lâyiha hâtur-ı fâtur olan mevâdd-ı atiyenin 'arzına ibtidâr kılındı.

¹¹¹ **Müşir Ahmet Şakir Paşa (1838-1899):** İstanbul'da doğmuştur. Harbiye'den 1858'de Kurmay Yüzbaşı olarak orduya katılmış, Tuna Vilayeti'nde Rusçuk Mutasarrıflığı, Bağdat Merkez Mutasarrıflığı, Sofya Mutasarrıflığı, Anadolu Demiryolu Müfettişliği, Hersek Ordu Kurmay Başkanlığı gibi görevlerde bulunmuştur. 1877 Rus savaşında Ferik rütbesiyle Karapınar Komutanlığı'na, Orhaniye Mevki Kumandanlığı'na ve 1880'de Müşir olarak Petersburg Büyükelçiliği'ne tayin olmuş ve Orada on yıl kaldıktan sonra 1890'da İstanbul'a dönmüştür. Girit'e Vali Vekili olmuştur. 1881 de Anadolu Vilayetleri Umumi Müfettişi olmuş ve Anadolu Vilayetleri Umumi Müfettişi iken ölmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Türk Ansiklopedisi*, Cilt XXX, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1981., s. 198.

¹¹² **Müşir Mehmet Zeki Paşa (1835-1929):** Müşir Zeki Paşa Aslen Kafkasyalı olup, Şeyh Şamil'in torunlarından. 1864-1865 döneminde Harp Okulu'ndan mezun olmuş, 1877'te Plevne kuşatmasını yaparak kuşatılmış durumdaki orduya yiyecek içecek ulaştırmış, çeşitli makamlarda çalıştıktan sonra 1891'de müşirliğe terfi etmiştir. Yanya ve Trablusgarp Müstakil Komutanlıklarında, Yemen'de, Karadağ'da, Yıldız Genel Kumandanlığında, Dördüncü Ordu Müşirliğinde bulunmuştur. 1894 tarihinde Dördüncü Ordu Müşirliğine getirilmiş ve Meşrutiyetten önce Hamidiye Süvari Alaylarının meydan getirilmesinde önemli görevler almıştır. Meşrutiyetten sonra, Bağdat Mülki ve Askerî Olağanüstü Müfettişliğinde bulunmuş ve bu sırada Başlayan Balkan Savaşları'nda orduya yardım için yüz bin lira toplamayı Başarmıştır. 28 Nisan 1920 de 80 yaşında, Anadolu Islahatı Fevkalâde Umum Müfettişliğine getirilmiştir. Bu görevi uzun sürmemiştir. İstanbul'da vefat etmiştir.

¹¹³ BOA., **Yıldız Esas Arşivi** No: 11004.

¹¹⁴ BOA., **Yıldız Esas Arşivi** No: 11004.

İslâhât mâddesinin zamân ve icrâât hasebiyle (istihzârât ve tehyî`ât) bidâyet-i icrâât (İslâhât-ı asliyye gâyet) olmak üzere dört mevsime taksîmi kâbil olub birincisi her şeyden evvel teşebbüs olunmak lâzım gelan tedâbir ve tedârikâtdan ve ikincisi icrââta sûret-i mübâşeret ile ol mevsimde idilecek tahkîkât ve neşriyâtdan ve üçüncüsü Dersim kıt'asına tatbîki lâzım gelan nizâmâtın esâslarının sûret-i vaz'ından dördüncüsü dahî vaz' olunan nizâmâtın devâm-ı istikrârını mûcib teşebbüsâtdan 'ibâret olmak lâzım gelür.

Birinci Mevsim

Dersim kıt'asının ekser mevâki'î süvârî istihdâmına müsâ'id olmadığına Fırka-i Islâhiyyenin yalnız piyâde (S.136) ve biraz da topçudan terkîbi tabî'îdir. Bu fırkanın kumandası 'iffet ve dirâyeti devletce mûcib bir yed-i iktidâra tevdi' olunub umûr-ı siyâsiyye-i mülkiyyeye 'ârif bir mülkiyye me`mûru intihâb olunarak mu'âvin sıfatıyla refâkatına virilmek ve tertîbât ve tedârikât-ı ibtidâ'îyyede anın dahî re`yi inzimâm eylemek lâzım gelür.

Gerçi sekiz on taburluk bir kuvvet 'avn-ı hakla göreceği mukâvemeti mahv ve izâleye kâfi olacağı der-kâr ise de kuvvetin azlığı muhâlefet fikrinin hudûsunu müstelzim olabilmek ve külliyyetlü kuvvetle teşebbüs belki de hiç kan dökülmeksizin ve mukâvemet görülmeksizin İslâhâtın yerleşdirilmesinde sür'at ve sühûlet husûlüne hizmet eylemek mütâla'asına mebnî Fırka-i Islâhiyye piyâdesinin lâ-akall yigirmi tabur mertebesinde bulunması lâzım gelür.

Lâyihaya merbût ta'biye pusulası mücebince ordu-yı hümâyûn dâ`iresinde mevcûd elli bir tabur piyâde nizâmîyye 'asâkir-i şâhânenin suver-i taksîmiyyesine ihtiyâc-ı mahallîyi tesviyeden sonra yigirmi üç taburunun nefsi-i Dersim dâhilinde ve Erzincan Ma'mûratü'l-'azîz ve Çemişgezek noktalarında cem'i kâbildir.

İşte birinci mevsimde işbu ta'biyenin orduca tertîbiyle uğraşılıb Erzincan'a cem' olunan on tabur piyâde lüzûmu kadar dağ topu istishâb iderek Mercan Boğazı'ndan iki Mart'da münâsib bir mevki' tutmak üzere Ovacık mevki'ine ve Ma'mûratü'l-'azîz kuvveti dahî Hozat üzerine hareket iderek Dersim mevcûduna iltihâk ideceğine ve Çemişgezek kuvvetinin Hozat'a doğru hareketi ba'dehu iktizâ-yı hâle göre ta'yîn idileceğinden ber-minvâl-i bâlâ ta'biye ile teveggul olındığı esnâda 'asâkir-i şâhâne mu'ayyenâtına muktefi zehâ'irden bir kısmının Hozat'da cem' ve iddihârına ve diğerk kısmının nakli zımında etrâfdan nakliyye hayvânâtı celb ve cem'ine teşebbüs olunmak iktizâ ider. Mercan Boğazı'ndan dağ topu geçürülmek kâbil ise de sahra topu imrârı hâl-i hâzıra göre müşkil olduğundan seyyâr topu sevki ta'biye zımânında beherine ellişer atım mevcûduyla Ma'mûratü'l-'azîz'e gönderilmeğe menûtdur.

Harekete me`mûr olan 'asâkir-i şâhâne taburları cebhâneleriyle çadırlarını ve birkaç günlük yiyeceklerini berâber götürmek mecbûriyetindedir.

Erzincan'dan hareket idecek kıt'a boğazın hatt-ı muvâsala hâlinde te`mîni için Ayvaz Tarlası mevki'ine oldukça kuvvetli bir müfreze terk itmekle berâber oradan yol boyunca birer bölükden aşağı olmamak üzere Supik noktasına kadar münâsib ve yekdiğerine nâzır iki veya üç noktaya dahî 'asker ifrâz ve bu 'askerin etrâfını (S.137) ufak bir siperle ihaâta itmek ve mümkün olduğu sûretde telgraf bölüğü vâstasıyla muhâberâtı dahî te`mîn eylemek üzere iktizâ iden levâzım tehiyye ve tedârik ve her kıt'a kumandanına sûret-i hareketi müş'ir mufassal ta'lîmât i'tâ olındıktan sonra mevsim hulûlünde müste'inen bi-'inâyeti'l-lahi te'âlâ bagteten hareket idecektir.

İkinci Mevsim

Gerçi harekât-ı ihtiyâtkârâne mukteziyâtından olarak 'askerin kıt'a-ı mezkûreye duhûlünde pîşdâr ve keşşâf istihdâmı tabî'i ise de bu me`mûriyette bulunan efrâdın tesâdüf itdikleri ahâlî üzerine isti'mâl-i silâh itmeyüb külliyetlü ise bi't-tevakkuf kumandana ma'lûmât virmeleri ve cüz'î ise harekâtı tevkîf itmeyüb ehemmiyet virmemeleri ve fakat mukâvemet ve isti'mâl-i silâha cür'et idenlerin te`dibinde şiddet göstermeleri lâzımdır.

Bu sûretle kıt'a-ı mezkûreye müctemi' olan kuvve-i 'askeriyye iktizâ-yı mevâki'e göre münâsib bir noktayı meselâ Hozat'ın şimalinde bulunan İlgazi mevki'ini karârgâh ittihâz iderek etrâfında bulunan kabâ'il-i Ekrâdın yekdiğerine iltihâkına hâ'il olacak ve her tarafa sür'atle yetişebilecek bir vaz' alub yerleşdikden ve erzâk-ı 'askeriyye nakliyâtını emniyet altına aldıktan sonra Dersim Sancağı'nın lağvıyla Çemişgezek ve Mazgird kazâları tefrik ve ifrâz olunub doğrudan doğruya Ma'mûratü'l-'azîz'e rabt ile diğere Ovacık Hozat ve Kızılkilisa kazâlarında idâre-i 'örfiyye i'lân ve mutasarrıf ve kâ'im-makâm işden el çekerek mehâkim-i nizâmiyye ilgâ ve mehâkim-i 'örfiyye te`sîsiyle berâber jandarmanın oldukça istihâl-i inzibâtına i'tinâ olunmak ve hukûk mesâ'ilinin fasl ve rûyeti sûret-i mahsûsada ibkâ alınacak mehâkim-i şer'iyyeye havâle olunmak husûslarına ve müte'âkiben vakit geçürülmeyerek mukaddemleri ta'yîn olunmuş güzergâh üzerine Hozat tarîkinin inşââtına mübâşeret eylemek iktizâ ider.

Tarîk-i mezkûrın mâni'-i mürûr ve 'ubûr olan aksâmı 'asâkir-i şâhâne mübâşeretiyile dakika fevt idilmeyerek vücûda getirülüb taraf taraf adamlar irsâliyle fukurâ-yı ahâlî yigirmişer para peşin yevmiye ve hergün birer kıyye nân-ı 'azîz virilmek şartıyla yol inşââtına da'vet olunarak her on 'amele bir onbaşı veya bir çavuşun nezâretinde 'ameliyâtda istihdâm ve üç metrosu taş ve kum ferşiyle (S.138) ve iki taraftan ikişer metrosu toprak olmak üzere nihâyet yedi metro tahtında bir şose yol vücûda getirülüb hiçbir kısmı kesik bırakılmayarak Ma'mûratü'l-'azîz'e isâline fevka'l-'âde ikdâm olunmalıdır.

Harekât icrâsında ve belki dahâ evvel Dersim ahâlîsinin bir büyük kısmı rû'esâsı gelüb dehâlet ve istimân ideceği der-kâr olmağla bu makûle dehâlet idenlere sù'-i mu'âmele olunmayub pederâne ve müşfikâne saltanat-ı seniyyenin mekâsıd-ı 'aliyyesi ve mutâvâ'at gösterenlerin her cihetle me`mûn kalacağı ve

mutâva`atdan başka ahâlîye tarîk-i selâmet ve sa`âdet olmayacağı lisân-ı şefkat ve merhametle tefhîm ve fukarâ-yı ahâlînin heman tarîk inşâatına sevk olunmaları lüzûmu tenbîh olunarak ruhsat ve `arza istîmân iden ve kendi ayağıyla gelan rû`esâ ve ahâlîden hiçbirinin tevkîf ve zecr ve tazayyuk idilmemesi hakkında her bir kıt`a kumandanına ta`lîmât virilmek muktezîdir.

Bu mevsimde bidâyeten icrâ olunacak mâdde yolun inşâatı esnâsında etrâfda bulunan kabâ`ilin efkâr ve mişvârlarına ve üzerlerine harekât-ı `askeriyye icrâsına lüzûm görüldüğü hâlde harekât-ı `askeriyyeye güzergâh olacak yolların hâl ve evsâfına ve kabîledeki nüfûs-ı Müslimenin mikdârına dâ`ir hafıyyen tahkîkât ve ma`lûmât-ı sahihe istihsâliyle ve rû`esâ-yı kabâ`ilin fikr-i mukâvemetlerinin men`i zımnında maksad-ı devlet ahâlînin te`mîn-i refâhiyyet ve sa`âdet-i hâlınden ve sâ`ir ahâlî gibi dâ`ire-i mutâva`atda müsterih olarak yaşamak üzere ba`zı nizâmât-ı `adilenin Dersim'e idhâli esbâbının istihsâlınden `ibâret olup şân-ı tâbi`iyetden olduğı üzere dâ`ire-i mutâva`at ve muvâfakatda bulunanların hiçbir sûretle rencide idilmeyerek taht-ı `afv ve âmân-ı cenâb-ı pâdişâhîde bulunacakları der-kâr ise de ma`âza`l-lah muhâlefet ve mukâvemet fikrinde bulunan kabîle efrâdı kahr ve tedmîr ve rû`esâsı bilâd-ı ba`îdeye def` ve tesyîr olmak muktezâ-yı idâre-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhîden bulunduğundan zinhâr muhâlefet fikrinde bulunmamaları pederâne ve müşfikâne ve fakat hâkimâne bir lisân ile rû`esâ ve efrâda her ne sûretle mümkün ise telkîn olarak huşûnetlerinin izâlesine sa`y ve ihtimâm olmak bu me`mûriyetin esâs icrâatındandır.

Bidâyeten urub kırmak gibi harekât-ı tedbîreden ictinâb olunub isti`dâd husûlünde tarîk inşâsına ve mekâsıd-ı devletin tatbîki esbâbının istihsâline bina`en rû`esâ (S.139) da`vet olunarak merkeze gelmeleri sûret-i mahsûsada kendülerine tebliğ ve ta`yîn olunan müddetde hükûmet-i `askeriyyeye `adem-i emniyet göstererek gelmeyenlere bir kerrede vesâyâ-yı terhîbiyye îsâl olındıktan sonra gelmekden istinkâf idenler olduğı takdirde çok kan dökülmeğı mücib olmayarak rû`esânın ahz ve girifti tedâbîrine teşebbüs olunub bağıteten üzerlerine bir kuvve-i `askeriyye sevkiyle te`dîb ve terbiyelerinde ve rû`esânın ahz ve girifti emrinde iltizâm-ı sür`at ve şiddet alınmalıdır.

Bu sûretle mukâvemet gösteren kabîle ve rû`esâsı ve li-ecli`l-mukâbele silâh isti`mâl iden efrâdı içindeki esnân-ı erbâbı tertîbât-ı hâriciyye sırasında Trablusgrab ve Yemen taraflarına sevk ve tağrîb olmak üzere bilâ-te`hîr mahfûzen merkez ordu-yı hümâyûna gönderilmelidirler.

Rû`esânın ahz ve girifti emrinde bir devlet `askerine yakışmayacak sûretde kizb ve hîle ve emâna ihânet gibi ef`âl-i gayr-i lâyıkadın begâyet tevakkî olunmak def` ve izâle-i huşûnet ve vahşete dahâ büyük hizmet ideceklerine her şeyden ziyâde bu noktaya i`tinâ lâzımdır.

Ba`îdü'l-ihitmâl olan mârrü`z-zikr ba`zı mukâvemet ber-taraf idilmesini müte`âkib heman tahrîri icrâ olunmayan kısımların tahrîrine mübâşeretle hitâm-ı

tahrîrde mutâva‘at gösteren kabâ`ilin üçyüz on bir senesine kadar bakâyâda kalmış virgü ve ‘asker bakâyâsını pâdişâhımız efendimiz hazretleri ‘afv ve andan sonra alınacak efrâdın bilâ-istisnâ birinci ve dördüncü ordu-yı hümâyûnda istihdâmını fermân buyurdıkları ve bi‘l-‘akis vâdî-i muhâlefetde pûyân olacakların bu ‘inâyet-i merhamet ‘inâyet-i cenâb-ı hilâfet-penâhîden mahrûm kalacakları i‘lân olunarak ahz-ı ‘asker mâddesinin heman yerleşdirilmesine i‘tinâ olunmak iktizâ ider.

Bu husûsda melhûz olan muhâlefet dahî şiddet ve sür‘atle ber-taraf ve muhâlefetde bulunanlar ‘ayn-ı i‘lân vechle mu‘âmeleye dūcâr idilüb her şeyden evvel Dersim’de ahz-ı ‘asker mâddesinin yerleşdirilmesi ve bunda ber-minvâl-i ma‘rûz Dersimlülere en ziyâde ‘askerlikden tevhiş iden nokta dördüncü ordu-yı hümâyûn devâ`irinin mürettebât-ı hâriciyye virmesinden münba‘is olmasına ve Dersimlülere şân-ı saltanatı görüb galebelik mahalde bulunmaları cehâlet ve huşûnetlerinin izâlesine ve i‘tikâd-ı bâtıllarının tashîhine hizmet ideceği dahâ ziyâde muhtemel bulunmasına mebnî oradan alınacak efrâdın hâssa birinci ordu-yı hümâyûn devâ`irine istihdâm olunmak üzere tertîbi münâsib mütâlâ‘a kılınur.

İkinci mevsim bununla nihâyet virilüb biraz müddet efkârlara sükûnet geldikten sonra üçüncü mevsime ‘â`id mu‘amelâta ibtidâr olunur.

(S.140) Harekât-ı ‘askeriyye mevsimi ahz-ı ‘asker mâddesinin yerleşdirilmesiyle hitâm bulacağı der-kâr olub mâdde-i mezkûrenin tatbiki rû`esânın kesr-i nüfuzunu mü`eddî olacağı hâtırasına binâ`en ba‘zı kabâ`il ve ez-ân-cümle Şam ve Koç Uşakları tarafından muhâlefet ihtimâli vârid olmasıyla buna esâslı bir çâre olmak üzere o makûle muhâlefetde bulunan kabîle rû`esânının ve o sırada Çemişgezek’de mukîm Trabzon müdde‘î umûmîliğinden sū`-i hâline mebnî tard ve ihrâc olunmuş olmasıyla Dersim’i ifsâddan hâlî olmyan Tahsin Efendi’nin Girid ve Trablus gibi bilâd-ı ba‘ideye tard ve teb‘idleri lüzûmu bedihîdir.

Üçüncü Mevsim

Bu sûretle asâyiş takrîr olındıkda artık nizâmât-ı devletin vaz‘ ve te`sisine ihtiyâc hâsıl olub en evvel zikr olunan üç kazânın jandarması gereği gibi tensîk olunarak intizâm ve inzibâtları istihsâl ve mevâki‘-i lâzımeye lüzûmu vechle taksîm ve ikâme olunub ‘asâkir-i şâhâne oldıkca müctemî‘en münâsib mevâki‘de bulundurulub umûr-ı hükûmetde ihtiyâc-ı sahîh olmadıkca ‘asker istihdâmı bi’t-tedric taklîl olunur.

İnşâ olunan tarîkin te`mîn-i istikbâli mârrîn ve ‘âbirînin emniyetlerinin istihsâli zımnında nikât-ı münâsebeye kordonlar ve karagol mevki‘leri inşâ itdirilüb mevâki‘-i mezkûrenin yekdiğere irtibât ve muvâsalalarının muhâfazası emrinde iktizâ-yı hâlin icrâsına teşebbüs olunur.

Bununla ba'zı mahallerde keraste bolluğundan bi'l-istifâde 'asker ikâmesine mahsûs kışla ve hükûmet konakları ve jandarma koğuşları ve hastahâne gibi levâzım-ı hükûmet inşââtına germî-i tâm virilüb kıt'a-i mezkûreye medeniyet idhâl olındığına nişâne olacak âsâr meydâna getirilir.

Diğer taraftan dahî birkaç münâsib noktada mekâtib-i ibtidâ'iyye te'sis olunub etfâlin mekteb-i mezkûra dâhil olmalarına tâziyâne-i şevk ve ıgrâ olmak üzere iki üç sene için muvakkaten etfâle yevmî yüzer dirhem kadar nân-ı 'azîz ve senede bir kapama virilmesi usûlünün ittihâzına i'tinâ olunmak lâzım gelür.

Bir de sahîh i'tikâd mes'alesi nazara alınarak Ekrâd içinde bulunan meşâyih-i Nakşibendiyye'den birkaç münâsibi lâzım gelen mahallerde bir tekke teşkil iderek halkı irşâda sa'y itmesinden başka bir sûretle bu maksada vusûl müte'assir olduğundan ve fakat meşâyih-i merkûmenin taraf-ı hükûmetden me'mûren ikâmetleri halkın emniyetine hidmet idemiyeceğinden sûret-i gayr-ı resmiyyede **(S.141)** mu'âvenet ve lüzûmu vechle ma'âş tahsîsine himmetle muhâfazalarına bakılmakla berâber me'mûriyetleri resmiyetden tecrîd olunub güyâ kendi taraflarından rızâ'u'l-lah teşebbüs olunmuş gibi bulunmalarına dikkat olunması iktizâ ider.

İşin bu ciheti tesviye olunmakla berâber ahâlinin kâr ve kisbe ve zirâ'ata alışdırılmaları esbâbının istihsâline çalışılıb ellerinde arâzî bulunmayan fukarâ-yı ahâlîye her ne sûretle mümkün ise biraz arâzî i'tâ ve kendülerine gidâ olabilecek patates ve mısır gibi mahsûlâtın yetiştirilmesi sûretinde tedârik-i ma'îşetleri vesâ'ili ve mevcûd ormanlardan hatab ve keraste nakli levâzım istikmâl idilmek üzere ahâlîye icrâ-yı delâlet olunması lüzûmu müstağni-i beyândır.

Ber-minvâl-i meşrûh şimdiye kadar fakr ve mezellet içinde bulunan fukarâ-yı ahâlîye yiyecek ve giyecek tedârik olındıktan sonra arâzileri sebt ve tahrîr olunub mesârifât-ı mahalliye karşılığı olmak üzere arâzinin beher dönümünden mu'ayyen bir meblâğ alınmak hesâbıyla virgü tahsili ve mezkûr virgünün tekâsît-i mu'ayyenede cibâyet olunması ve Dersim kıt'asının en ziyâde şekâveti müstelzim olan fakr ve ihtiyâc mes'alesi nazardan dûr tutılmayarak hayvânât üzerine vaz'ı lâzım gelen zekât ve arâzî üzerinden alınmak mukarrer olan emlâk virgüsüyle birleştirilerek bedel-i 'öşrde eser-i semâhat gösterilmesi ve usûl-i cibâyetin pek sâde bir hâlde cereyân itdirilmesi zımnında bu bâbdaki kavâ'id ve nizâmâtın ta'dilen ve müntakimen mevki-i tatbîke vaz'ına teşebbüs olunmalıdır. Bir de bu nizâmât ile berâber turuk inşââtı mükellefiyeti ihdâs olarak bi'l-ahere Hozat üzerinden geçmek üzere Çemişgezek'den Kızılkilisa'ya ve Pülümür'den Palu'ya birinci mertebede ve Ovacık'dan Kemah ve Eğin taraflarına vesâ'ir ihtiyâc hiss olunan mevâki'de ikinci mertebede yollar inşâsı esbâbı istihsâl olunmak ve isti'dâd-ı zamânın müsâ'adesinde heman inşâata başlatdırılmak iktizâ ider.

Dördüncü Mevsim

Tafsîlât-ı ma'rûze dâ'iresinde yerleşdirilen ıslâhât bir mecrâ-yı tabi'ye girüb umûr-ı idârenin cereyânında intizâm-ı husûlüne kadar icrâ-yı hükûmetde marzî-i

‘âlî dâ`iresinde icrâ-yı vazife olunmadıkca ıslâhât-ı mezkûrenin takarrürüne imkân olmadığından ahvâl-i idâreyi teftîş için cihet-i mülkiyye ve ‘askeriyeden müfettişler ta’yîn edilerek mütemâdiyen taht-ı nezâret ve teftîşde bulundurulması lâzime-i hâldendir. Kabâ`il arasında öteden berü cârî olan ‘adâvet câ-be-câ ba‘zı vesâyet ile teşdîd olunub (S.142) henüz fi‘iliyyâtı meydâna gelmeksizin hükûmet tavassut iderek iki kabîlenin barışmasına hizmet itmek sıfatıyla her tarafın fitr-ı emniyeti ve yegâne mürâca‘atgâhı olmak ve öteden berü zulm ve itisâf altında buldukları hâlde kerhen rû`esâya ittiba‘ mecbûriyetinde bulunan fukurâ-yı ahâlî gereği gibi himâyet ve sahâbet olunarak zât-ı akdes-i pâdişâhîden mâ‘adâ re`is ve hâkim olmadığı itikâdının efkâr-ı ‘umûmiyyeye yerleşdirilmesine ikdâm olunmak hükûmet-i muvakkata-i ‘askeriyenin vezâ`ifi cümlesindedir.

Rû`esâdan bir takımını mecâlis a‘zâlığında ve belediye riyâsetinde istihdâm kılınarak te`lif ve tatmînlerine ikdâm olunmak lâzımeden ise de bunların kendi nâhiyelerinde nâhiye müdürü ta’yîn olınmaları câ`iz olmadığından bu me`mûriyete fukurâ-yı ahâlî içinden intihâb itdikleri adamın ta’yîni husûsuna dikkat olunmalıdır.

Bu mevsimin hitâmına kadar zikr olunan üç kazâ idâre-i ‘örfiyye altında ve ümerâ-yı ‘askeriyeye hükûmetinde bulundurulub mu‘amelâtı doğrudan doğruya ordu-yı hümâyûn tarafından rû`yet ve tesviye olunmak ve asâyişi gereği gibi takarrür itdiği hâlde Ovacık kazâsı Erzincan’a ve Hozat kazâsı Ma‘mûratü’l-‘azîz’e Kızılkilisa kazâsı civâr sancakların birine ilhâk ile üç muhtelif merkeze rabt olunub idâre-i ‘örfiyye ilgâ ve mehâkim-i nizâmiyye ve hükûmet-i mülkiyye i‘âde ve ibkâ idilerek maslahata hitâm virilmek iktizâ ider.

İşte mülâhazât-ı mesrûde şimdiki ma‘lûmât ve tahkikât üzerine binâ edilmiş mütâla‘âtnın fihristi olup ıslâhât mes`elesi yed-i iktidârına tevdîf olınacak me`mûr vukû`ata karşı ideceği mahallî tahkikâta göre mutezarri‘âtının tasmin ve icrâsına bezl-i makdûr itmek üzere ba‘zı mertebe me`zûniyeti hâ`iz olmak tabîî olacağından teferru‘âtı müşârûn-ileyhin icrââtına birağılmak icâb-ı hâl ve maslahatdan görünüyor. Ol bâbda fi 22 Mayıs sene 312 (3 Haziran 1896).

Bu Lâyihanın Leffiyle Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiri Zeki Paşa Hazretleriyle Müştereken Bâb-ı ‘Âlî’ye Yazılan Fi 22 Mayıs Sene 312 (3 Haziran 1896) Târihlü ve 414 Nomerolu ‘Arîza Süretidir (Erzincan’dan)

Dersim kıt‘asında sakin ahâlî evâmîr-i hükûmete baş eğmedikten başka etrâfda bulunan ahâlî-i muti‘eyi katl ve gârâta cür`et ve bu sûretle tehdidini îka‘ ile civârdaki ahâlî-i muti‘enin bir çoğunu virgüye kesüb irtikâb-ı envâ‘-i fezâhat ve şekâvet itdiklerinde menâ‘at-ı mevki‘iyyeleri (S.143) hasebiyle itdikleri ekser yanında kaldığından şu son vakitlerde kendülerinden istifâde olunmak söyle dursun efrâd-ı ahâlîye ve bu cihetle hükûmet-i seniyyeye mazarratları başdan aşub ahâlî-i mağdûrenin muhâfazası zımnında nikât-ı muhtelifede ‘asker bulundurmak ve câ-be-câ vukû` bulan tahtiyât ve tecâvüzâtına karşı sevkiyât icrâ olunmak ve sancak dâhilinde lüzûmundan ziyâde jandarma istihdâm idilmek gibi

teklîfât ve mesâ'î hilâfına yine ahâlî-i mutî'enin muhâfazasına imkân bulunamamakta ve mazarrât ve şekâvetlerinin önüne sedd çekilememekte bulunuyor.

Kıt'a-i mezkûre vilâyât-ı sittenin kalbgâhında idâre-i umûr-ı hükûmetin vahdet ve intizâmına hâ'il ve ahâlîsi Protestan misyonerlerinin tesvîlât-ı ebleh-firibânelerine mâ'il olmakla hâl-i hâzır ile ibkâ ve idâmesi müstakbelen vücûd-ı hükûmete iltiyâmı nâ-kâbil yaralar açmağa sebebiyyet vireceğinden ve böyle müsamâha ve iğmâzın i'tirâzât-ı ecânibe ser-rişte ve sermâye olacağından iştibâh olmadığından islâh-ı ahvâlleri lüzûmu mükerreren 'arz olduğu misillü zâten merkez-i saltanatca dahî mevâdd-ı ma'lûmeden bulunmuştur.

İslâh-ı ahvâllere gelince bu husûsda mukaddemleri birkaç kereler idildiği gibi kıt'a dâhiline lüzûmu kadar 'asker sevk olunarak önüne gelenlerin kahr ve istikbâli yolu tutulacak olur ise bu mu'âmelenin te'sîrâtı pek uzun müddet sürmeyüb sekiz on sene zarfında zâ'il olacağından ve ahâlîsinin zarûret ve fakr hâli yine 'âdât-ı kadîme-i şekâveti ihyâ ve icâda mecbûriyet vireceklerinden bu şiddetin birkaç şakî i'dâmından başka neticesi olamayacağı emsâli delâletiyle meydândadır.

Binâberîn sâbıklarda tahrîr olunub fâ'idesi görilemeyen kahr ve istisâl mesleğinden ise bu def'a cidden islâh-ı ahvâllere bakılmak ve ahâlîyi şekâvet mecbûriyetinden kurtarmak ciheti hedef-i maksad ittihâz olunub ahâlî-i merkûmenin etvâr-ı şekâvet-kârânelerini dâ'î olan ahvâl ve esbâbın izâlesine sarf-ı mesâ'î yolu tutulmak ve bunun için müceb-i şekâvet-i esbâbın hakk ve hakîkati azaltmak iktizâ ider.

Burada bulunduğumuz müddetde idilan tahkîkât hülâsası olarak esbâb-ı mûcibe birkaç fıkradan 'ibâret olub en birincisi mevki'in menâ'ati sayesinde ikâ' itdikleri cerâ'im ve cinâyâtdan dolayı her vakitte ta'kîbât-ı 'adliyye icrâsına ve lüzûm görünür ise 'asker sevkîyatına müsâ'id yolların bulunmaması ve halkın sa'y ve 'amelinden zahmetsiz istifâdeye hâ'il mu'âmele-i hükûmetin haklarında (S.144) icrâ-yı ahkâmına çâre idilememesi hasebiyle itdikleri yanlarına kalmak mes'elesidir.

İkincisi kezalik yolsuzluk belâsıyla kıt'a-i mezkûre mahsûlâtı olan hatab ve kereste gibi şeylerin revâclu mahallere sevkinden 'âciz olmalarından ve bu cihetle sa'y ve 'amel ile para kazanmak yolunu öğrenmediklerinden dolayı ahâlîsinin nihâyete varmış olan kemâl-i fakr ve ıztırâr ve idâre-i ma'îşetin tedârikinde mezellet ve zarûretlerinin şedâyid-i mevâsime karşı devâm ve istikrârı kazıyyesi olub âhâd-ı ahâliden pek çoğu kışın yiyecek erzâk ve giyecek elbise bulamadıklarından ba'zen üstündeki ile imrâr-ı evkât itmeğe ve çırılçıplak mağara köşelerinde kışı geçürmeğe mecbûriyet hâlinde olub pek çok nisvanı giyecek elbise şöyle dursun setr-i 'avret idecek bir bez parçası bulamamağa 'üryân olarak 'arz-ı endâm itdiği görülmüştür.

Üçüncüsü bu fakr ve zarûret ilcââtıyla hâricden tedârik-i ma'îşet ya'nî icrâ-yı şekâvet ihtiyâcında omalarıyla yalnız başına ahâlî-i mutî'eye te'addî iderek bir şey ele geçürmenin imkânsızlığı bunları muhâfaza-i 'asabiyete ve bir re'îs ve şeyhin emr ve nehyi altında bulundurmağa mecbûr idüb re'îs ise mukteziyât-ı ahvâlin kendüsüne virdiği nüfûz ve kadri kendü menfa'atine isti'mâl iderek fukurâ-yı ahâlîyi gasb ve gârete ve icrâ-yı şekâvete sevk itmekde bulunması cihetidir.

Dördüncüsü cehâlet eseri olarak diyânet ve i'tikâd cihetiyle bir mezheb-i bâtla sâlik bulunmalarıyla hükûmet-i İslâmiyye şöyle dursun ahâlî-i Müslime'yi ızrâr itmek bile mezheplerince muktezâ-yı diyânetden olmak üzere kabûl olunmuş bir i'tikâd olub i'tikâd-ı bâtıl-ı ma'rûz ise rû'esâ ve seyyidlerin menfa'atlerine muvâfık olduğundan te'yîd ve takrîri emrinden ellerinden gelani dirîğ itmedikleri dahî bir vakitler mezheb-i Şi'a'ya sâlik buldukları hâlde şimdi delâl ve gavâyetlerini dahâ ilerü götürüb Ali Allahî Mezhebi ta'ammüm itdiği anlaşılıştır. Mezhebce ta'assublarıyla berâber Hazret-i Ali'nin ulûhiyyetini kabûl hasebiyle dîn-i Nasârâ'ya min-cihetin teşebbüh eylediklerinden Protestan misyonerlerinin eser-i iğfâlâtı olarak Hristiyanlığa benzer diğerk mezheb kabûl idebilmeleri de cehâletlerine nazaran ba'dü'l-ihimâl hâlâtdan değildir. Esbâb-ı mûcibe-i ma'rûze merkez-i saltanatca dahî tasdik buyurıldığı takdirde Dersim için idilecek ıslâhât cümlesinden olmak üzere bu makûle müntic-i şekâvet olan ahvâlin (S.145) esâsından izâlesi çâresi aranılmak lüzûmu mukaddeme-i meşrûhenin netâyic-i tabîiyyesinden olur.

İslâhâtın suver-i icrâ'ıyyesine gelince: Merbût lâyiha hülâsasından istinbât buyurılacağı vechile her bir mukâvemet ihtimâline karşı bu maslahat için dördüncü ordu-yı hümâyûn mevcûdundan bir kuvve-i kâfiyye tahsîsi ve bu kuvvetin i'mâl ve idâresi bir yed-i iktidâra tevdi' olunarak ve gavgasızca Erzincan Çemişgezek ve Ma'mûratü'l-'azîz cihetlerinden müteferriken veyâhûd münâsib bir noktadan müctemî'en kıt'a dâhiline sevk ile mavâki-i lâzimeye ta'biye olındıktan sonra birinci mertebede Erzincan ile Ma'mûratü'l-'aziz arasını vasl iden Hozat yolunun mu'âvenet-i 'askeriyye ile bir taraftan inşââtına bedâ ve mübâşeret ve yigirmişer para yevmiye ve yarım kıyye kadar etmek virilmek üzere Dersim ahâlîsi yolda işlemeğe dikkat olunarak bu sûretle vahşetlerinin izâlesine ve fırka-i muhtelif arasında ittihâd husûlünün men'ine çalışılıb diğerk taraftan da hükûmet-i seniyyenin maksadı kendülerinin ıslâh-ı ahvâller için kıt'a dâhilinde yollar i'mâliyle ahâlîye ticâret ve zirâ'at kapusu açmak ve şimdiye kadar bi'l-mecbûriyye tutdukları tarîk-i şekâveti sedd ile memâlik-i mahrûse-i şâhâne'nin kıt'a'at-ı sâ'iresinde meskûn ahâlî-i mutî'e gibi refâh-ı hâl ile yaşamaları esbâbını istihsâl itmek cihetine mün'atîf olub kendü taraflarından muhâlif-i şân-ı tâbi'iyet eser-i muhâlefet gösterilmedikçe 'aleyhlerinde ihtiyâr-ı şiddet olunmayacağı der-kâr ise de ma'âza'l-lah 'aksi hareketde bulunacakların pek şiddetlü mu'âmeleyle kesr-i 'inâd ve muhâlefetlerine mecbûriyet tabîî bulunduğunu kıt'a kumandanları rû'esâyâ vesâ'ir zâbitân dahî efrâd-ı ahâlîye kavlen ve fiilen tefhîm ve irâ'e tarzında efrâd-ı ahâlinin efkârı ıslâhât-ı âtiyyeye

alışdırılmak ve hiçbir nâm ile kimsenin mâlına ta'arruz idilmemek üzere her ne tedbîr münâsib ve kıta'ât-ı müfrezeve ne gûna evâmîr i'tâsı lâzım ise ittihâz ve icrâsıyla işe başlanılmak iktizâ ider.

Bu sırada her kabîle ahâlî ve rû'esâsının efkâr ve niyâtı hakkında hâsıl olacak hissiyât üzerinde evvel emrde tahrîr-i nüfûs mes`elesinin ikmâli-i nevâkısı ve ba'de't-tedric ahz-ı 'asker mes`elesinin tatbiki ve bunlara muhâlefetde bulunacakların Trablus ve Yemen taraflarında ve mutâva'at gösterenlerin Birinci ve Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn dâhilinde bulundurulacağı dahî bi'l-vâsıta ismâ' idilmek cihetiyle ahz-ı 'asker mâddesinin yerleşdirilmesi mâddesine teşebbüs (S.146) olarak muhâlefet gösterüb bi'l-ahere mecbûr idilan kabâ'ilden 'asker bakâyâsının tamâmen ahzıyla uzak mahallerde müteferriken bulundurulmak husûsu usûl-ı ittihâz olındığı ve icrâât-ı vâkı'ada tedric ve te'ennî tarîki tutıldığı takdîrde suhûletle ve belki de bilâ-muhâlefet ıslâhât icrâsı imkânı ba'idü'l-ihhtimâl değildir.

Ber minvâl-i ma'rûz usûl-ı tedricin tamâmen tatbiki hâlinde olsa olsa Şam ve Koç Uşağı dinilan ve Çemişgezek ve Eğin ve Arabgir cihetlerini cevelân-gah-ı şekâvet ittihâz iden iki kabîle tarafından muhâlefet melhûz olub Fırka-i Islâhiyye kumandanının da'vetine icâb ve evâmîr-i hükûmete itâ'at itmeyeceği anlaşıldığı sûrette üzerlerine berk-i hatîf gibi bir kuvve-i kâfiyye sevk olunub rû'esâsı ahz ve istisâl olarak ibtidâdan sâ'irlere bir 'ibret-i mü'essire gösterilmek mühim ve muktezîdir.

Harekât-ı 'askeriyyenin icrâsında ve umûr-ı hâ'ibenin temşiyetinde lâzımeden olan sür'at kıt'a-i mezkûrenin bir müddet-i muvakkate için hâl-i istisnâda tutulmasını müstelzim olacağı cihetle Dersim Sancağı'nın mürekkebe olduğu Çemişgezek ve Mazgird gibi ahâlî-i mutî'e meskun kazaları Ma'mûratü'l-'azîz Vilâyeti'nin merkez sancağına rabtıyla ve Dersim Sancağı'nın lağvıyla ve kûsûr aksâmında ya'nî Hozat ve Ovacık ve Kızılkilisa'da ve lede'l-iktizâ Kuzican'da idâre-i 'örfiyye i'ân ve mehâkim-i nizâmîyye ilgâ olunub taraf taraf mehâkim-i 'örfiyye te'sisi ve kâ'im-makâmlık ve müdürlük vezâ'ifi ol mevki' kumandalığında bulunan ümerâ ve zâbit-i 'askeriyyeye tevdi' idilerek yalnız mevâdd-ı hukûkiyyenin şer'î şerife tatbiken rû'yet alınması mâddesinin nüvvâba havâlesi ve kazâlarda umûr-ı tahrîriyye ve mâliyyeye me'mûr birer ikişer kâtib bulundurulması ve jandarmasının lüzûm ve ihtiyâc-ı mahallîye göre tensik idilmesi ve ahâlîce istidâd-ı hâssda (?) anlaşıldığı gibi tashih-i 'akâyid zımında tarîk-i Nakşibendiye müntesib ba'zı Kürd meşâyihî intihâb ve kendülerine müstevfi ma'âşlar tahsîsiyle Dersim'in muhtelif cihetine sûret-i gayr-ı resmîyyede izâm olunarak beyne'l-ahâlî tarîk-i mezkûre intisâba esbâb ve vesâ'ilinin vücûda getirülmesi ve münâsib beş altı mahalde mekâtib-i ibtidâ'îyye küşâd olunub tahsîl-i ma'ârrif mesleğinde bulunacak çocuklara yevmî yüzer dirhem nân-ı 'azîz ve senevî 'âdî birer 'entari ve kuşak ve başlarına birer fesden 'ibâret kapama tarzında elbise virilerek etfâlin bidâyeten tahsîl-i ma'ârrife teşvik olunması tertibât-ı ma'rûzenin tetimme-i levâzımındandır.

(S.147) İşte fikr-i kâhir-i çâkerânemize göre vukû'u muhtemel olan ba'zı muhâlefetin kesr ve imhâsında ilzâm-ı sür'at ve şiddet olunmak şartıyla tafsil olındığı vechle te`ennî ve tedric yolu tutulub beyhûde şiddet icrâsından mümkün mertebe tevakkî olunur. Ve tetimme-i islâhâtın ikmâlinde cüz'î bir fedâkârlığa müsâ'ade buyırılır ise 'avn-i hakla pek az zamân zarfında ve gâyet suhûletle matlûb-ı 'âli olan islâhâtın idhâl ve takrîrinde kat'an iştibâh yoktur.

Yalnız icrâât-ı vâkı'anın marzî-i 'âli dâ`iresinde hayr-ârâ-yı husûl olabilmesi Dersim kıt'asında bulundurulacak 'asâkir-i şâhânenin levâzım ve ihtiyâclarının bilâ-noksan tertîb ve sevki mes`elesine fevka'l-'âde dikkat olunmasına mevkuû olduğu muhtâc-ı tezkâr ve ihtâr değildir.

Meselâ Fırka-i Islâhiyenin me`kulât ihtiyâcı vakt ve zamânıyla sebt ve istihzâr olunmuş bulunur ise fırka-i mezkûrenin mevki'e kesb-i işkâl ideceği der-kâr olub tedârikât-ı vâkı'a ise ibtidâsından ba'zı mesârif-i fevka'l-'âdeyi müstelzim olacağına nazaren tedârikâtın bu cihetine ehemmiyet virilerek harekât-ı 'askeriyenin mûcib olacağı cüz'î mikdâr mesârif-i fevka'l-'âde ibtidâ-yı mes`elede ordu-yı hümâyûndan virilür ve muhassesâtı dâhilinde bulunacak erzâk ve levâzım havâlâtının vakti vaktine yetiştirilmesi te`mîn olunur ise fırkanın harekâtı ve ahvâl-i istikbâliyesi te`mîn edilmiş bulunacağına ve bunlar hâricinde virilecek yol inşâât mesârifi ve meşâyih ma'âşâtı sancağın ve ba'zı kâ'im-makâmlarla mehâkim-i 'adliyenin lağvından dolayı idilecek tasarrufdan kapadılmak kâbil olacağına nazaren hazine-i celîlece idilecek fedâkârlık dahî pek ağır olmayacağı bedihîdir. Vak'a-i zâ`ilede Dersim eşkıyasının ikâ' itdikleri şekâvete karşı saltanat-ı seniyyenin sükût ve iğmâzı Avrupaca i'tirâzdan vâreste kalamiyacağı ecnebî konsoloslarının hâl ve kâinden istidlâl olındığına göre ilerüde teklîfât-ı ecnebiyye üzerine bi'z-zarûre şiddetlü harekât-ı 'askeriyye icrâsına mecbûriyyet hâsıl olabilemek gibi mehâzîr-i siyâsiyyeye evvelinden çâre bulunmuş olmak ve bir tâkim ahâlî-i mutî'e bunların zulmünden ve kendüleri dahî fakr ve mezelletden kurtarılarak devletce ahz-ı 'asker ve sâ'ir cihetlerle kendülerinden istifâde yolu açılmış bulunmak gibi menâfi'e karşı mârrül-'arz idilecek fedâkârlığın cüz'iyeti ma'rûzât-ı vâkı'anın merkez-i saltanatca nazar-ı dikkate alınması lüzûmunun 'arz ve ihtârına cür`et virmiş ve tertîbât-ı 'askeriyye ile Fırka-i Islâhiyenin suver-i harekât ve icrââtına esâs olacak lâyiha dahî ma'lûmât olmak üzere merbûten taktîm-i pîşgâh-ı 'âli-i sedâret-penâhileri kılınmış olmağın ol bâbda...".

مردوخانه محمود فدقو مکرانم اولور هر حاله قصور و نواقصه سالم
 اولدین و نصیحت و تندی رائه، حدیث المصلحت اولور رائه عالم آرای حباب
 و نیت عظیمیه منوط و متوقف بوغندن بیه و انتقاد ایدرک مردوخانه
 چاکرانم اساساً مفید تصدیق و نصیحتیما اولدین تقدیرم اقصا حاکم
 بابایما ایر و تیفین مطلق وابسته رائه رزبه حباب شکر دارن بجز
 اولغنه اولوب

کرکولی

درسم اصلاحات حفسه باعالجه تقیم اولور اءء ملایک
 تاریخ اولور

درسم اصلاحات و رنج تقدیر ایدوره جدا قلمه مذکور هت اخصاص اکتفا
 ایدورینه حباب بکیرک شرفنامه بو رلیق تقدیرم صور احوالیه ایچمه برفنده لله
 و اصلاحات مانور فرق قونانته ویریلدک تعلیمه اسکی اکتفا ایدرک اوزره
 لایحه قاطبانه اولور مواریتک عوضه اینه ایتیلدی .

اصلاحات ماده سنک زمانه و اجرات حبیبه (استحضارات و تریبات) (استحضارات)
 (اصلاحات اصلیه) (نجات) اهل اوزره درت مویر تقیمی قایل اولور رخصه کوشنده
 اولدک تیب اولور لازم کلامه تیار و تدارک کاتده و اخصه اجرات صورت فکرتیه ایدر اول
 مسمومه ایدر ایدر حقیقت و تریباته و اخصه دریم قلمه نطقه لازم کلامه
 قضا مانک اساسینک صورده وضعنه در رخصه دهی و ضیالته تقاضانک دوام
 استقارینی موجب تشبیهه عبارت اولور
 " برنجی موسم "

درسم قلمه سنک از موافق سوار اکتفا ماعدا اولدینج فرق اصلاحیه من یالند یاج

۱۳۶ -

در آرزو طریقه ترکیبی میباشد . بوضوح قوماندهای عفت در این روش
موجب برافراشته نمودن اولیاد امویان میباشد بکار بر طبق مابودن آنجا اندر
معاونه ضمیمه زحمت و بیگانه و در حقیقت و در آنجا که آنکس در این انضمام
ایمان لازم مینماید .

کریه سزاوارده طایفه بود بر قوت خود حقه کوره های مقدس خود را از این راه
در کار این قوم از این مخالفت نداشتند حدیث مستند اولیاد و کلمات قوت
تسبیله هر چه قانده در کلمات و مقادیر کلمات به اصطلاحات برنده رسته
سرعت و سهولت حصول حدت ایمان مغانته بنی فرقه اصلاحیه یارده شد و این
باید طایفه مرتب شده بولس لازم مینماید .

در این روش قسم بوسیله بولس اردو میماند و از این موجود ایلی بر طایفه
نقشای عاقلانه و تقسیم اصحاب و کلماتی تسبیله شده باین اوج طایفه
نقص و کم داده و از این معجزه الیز و حقیقت نظر از همه حقیقت

است بجز بوسه استواری است اردو ترکیب او غنایم از حقایق جمع اولیاد
اول طایفه یارده از طرف طایفه ایلیک و بهایه بوعادته ایلیک
مناسب بر موقع طایفه او در هر چه موقعه معجزه العزیز قوتی در خوراته و در
حکایت ایلیک در هر موجودی القایه بولس و حقیقت قوتی خورانه طایفه حقیقت
بینه اقصای عالمه بینه ایلیک حقیقت بر سوال بالا بینه ایلیک بولس اولیاد
آماده عملیها معنایه حقیقت و خورانه بینه خورانه جمع و ادعایه
در بینه حقیقت نقایم از خورانه نقلی حیواناتی حقیقت بینه اولیاد اقصایه .

مربطه بولس بینه طایفه طایفه کوریک قابل این صوابی ارادی حال حاضر اولیاد
مشکل حقیقت بولس بینه زمانه بینه و البسته بینه موجود ایلیک معجزه الیز
کونکره مظهر .

حکایت مابودن عملیها طایفه ایلیک از هر حال در این و این کلماتی حقیقت
بینه کونکره بولس در . از این حقیقت بینه حقیقت حقیقت حقیقت
موجوده حال تا این بینه ایلیک بولس بینه اولیاد بینه بینه بینه بینه
او در اول بولس بینه بینه بینه اولیاد او در حقیقت بینه بینه بینه
مناسب و بینه بینه بینه بینه بینه بینه بینه بینه بینه بینه بینه

ادخله برسرهم اعطاهم من دمكم اولين موتكم لتغزق بدمي واسطيه نجارتك
 وضمانه بدمك اذره اقتصاديه لازم تبه وتترك ولو قطعه قومانته
 صورت قوتك تسترخص بدمك اعطاهم لثقتك صده موسم هاولن مستغيا بدمك
 بقتة حركه ايه صده .

البحر المحاسن

كرم حركات ايقاظه ان تصفاته انه اذره عندك قطعه نفوسيه
 وهو لثقتك بدمك وتنفذ استخراجه بدمك بدمك بدمك اذره
 تصادف ايه صده اها اذره استخلاصه بدمك بدمك بدمك بدمك
 سلامته ويريد وجزي ايه حركات بدمك بدمك بدمك بدمك
 مقادير واستخلاصه بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك
 بصورتك قطعه نفوسيه بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك
 مناسب بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك
 اذره اذره بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك
 يشبه بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك
 القدره صده بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك
 اذره اذره بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك
 حواته قبيل طبيا تصالنه اذره بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك
 اذره بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك
 استخلاصه بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك
 اذره بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك
 مقدمه بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك
 اقتصاديه .

طبيه بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك
 اذره بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك
 بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك
 بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك
 بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك بدمك

۱۲۸ -

وایک طرفه ایسب ز روسی حوزانه اولمه اوزره نجات یه قوشونلر روسی بول
موجوده کتور یوبه بجه بوشک کسبه برغانده سموره اوزره ایصاله خود لعا قوام
اولمیدر .

حکات اجانده دجه دها اولد دریم اهالینک برولن روسی کلیمه
دخاله وایساره ایجه کله در کار اولغه بوقولم دخاله ایسره سوتعلل اولغیه
بیانه و مستفاد سلفه نینک مقاصد عالیس و مفادعه کتورتدک هر قیام
ماتور قاضیه مفادعه نینک اهالی طایفه سلوت و سعادت اولدیجی سلفه
ورضیه تفهیم و فدا اولمید همنه طایفه ان آت سو اولدی لوزر نینه اولدی
رفت رعنه ایساره ایسره اولدی باغده کلیمه روسی و اهالیس هیم بریک بوقولم
وزجر و تعینق ایساره هر قیامه قوماندانه تعلیمات ویرلک مقصد .

بوسمه بیانه " اجرا اولغیه ماده بولک ان آت اناسن اطرافده بوقولم
قبائل انفار و شورلرینه و اوزر لرینه حکامت کیمه اجرانه لزوم کورنجه
حاله حکامت کیمه کوزکاه اولغیه بولدن حال و اوصافه و بیدرک و تعینق

سدرنک مقدریه و ان حقیا تحقیقات و سلولت صحیح استیصاله و روسی
قبائلک فکد مقاصد نینک شمر غرض مقصد دولت اهالینک تائیه ناهیت
و سعادت حالده و سار اهالی دارة مفادعه سترج اولور و ایساره

اوزره بعضه نفعه مات عادلینک درسمه اذخا ایساینک تحصیلده عبارت
اولوب شاه تائیمده اولدیجی اوزره دارة مطابقت و موافقتده
بیرلک هیم برحورتم برنجیده ایسدرنک تحت عطف و امانه خیال بادر هیم
دولت مقصد و کار ایسره معاذله مخالفت و مفادعه فکد بوقولم قبیله
افراد قهر و تکریم و روساس بلاد بیده رفیق و شیر اولغیه مقضای

اراده نینک خیال لاکه هیم بوقولم زلزله مخالفت فکد بولمده درانه
و مستفاد و فقط حکامه برسانه ایسره روسا و افرا همنه حورتم مکله ایسره
نقصه اوزره خوتنرینک از ارسنه سول و القیام اولغیه بوماموریتک اساس
اجرا اولمیدر .

بیانه " اوروب قریملر حکامت شیده ده اجتناب اولغیه استمداد اولدیجی
طریقه اناسن مقاصد دولتک تطبیق ایساینک تحصیله نیاز روسا

دعوت اولونه مرکز کلمه صورت مخصوص کدورینه بیغ وبقیه اولنه
 مدته هکوت عکبریه عدم غیب کوشته رن کلانده برکده وصالای
 زحیم ایصال اولنقدنه صده کلانده استغفار ایله اوله تقدیرم خود
 قانه دروکلک موجب اولدورده روسانک اخذ وکرته تدارینه نسبت اولوب
 بقیته اولدورله برقوة عکبر سقیه تالیب وتریه لانه دروسانک
 اخذ وکرته اولنده ازام سرعت رسته اولنده .

بوصورت مفاد کوشته قیبه روتکی ووجوالقبول سواد استعمال ایله
 افراد ایچیش، آسانه ارباب تربیات خاییم صروض واصلیه خیریه ویمه اولنده
 سوره تغریب اوله اولدورده بدلتا قی محضاً مرکز اولدورده کوشته اولدور
 روسانک اخذ وکرته امرن برروت عکبریه چشمه حورته کتب وحید
 دامان اهانت کب افعال غیر لایقونه بیات توت اوله رفو وازال قسوت
 ووصته دهجول خدمت ایله کوشته زیام بونقلمه اقلاندر .
 بیله اولدورده ماراندر بقیبه مفاد بطف ایله متعاقب همت خورد
 اولدورله قسود تحریریه مباشرة ختام خورد مفاد کوشته قیامت
 اولدور اولدورنه قدر بقیام قلمه ویکو وعده بقیامت بارک اولدور
 قضا عفو اولنده صده آدجه اولدور بدلتا بیجی درودنی اولدور
 هیلون استخاض فرمایه جور دقد وبلکس وارد مخالفه بویله اولدور
 برقیات مرتض خات جناب ضلوقیج محمود قاله مفاد اولدور
 اقد عکبره سنک همت رسته ایله اقلانده اقتصایله .
 بدویوس ماکو اولدور مخالفه وضررته سرعت بطف وخالقه بطف
 عکبره وچه مفاد ووجاه ایله بیله هرینه اولدور عکبره مالک سنه
 رسته ایله بوش رینوال موصله در سولوا ان زیام عکبره نوصیه ایله
 فقط در دینی اولدور هیلون در ایدین مرتبات خارجه ورمده نسبت اولدور
 در سولواک شاه سلطه کور وبعده کده بولنده قرالت ریشوننده اولدور
 واقفاد باطلدینده تصحیح خدمت اولدور دهانام مختی بولنده اولدور اولدور
 اولدور خام برتا اولدور هیلون در اولدور اقسام اولدور تربیتی نسبت اولدور
 ایچین معصوم بولنده تربیت وریایله براننده افکارله سکونت کلانده هکده اولدور
 موسسه عامه سعادت اولدور .

۱۹ -

حرکات عدیه موسس اخذ کرده است بر شریک ختام بویض و کار اولیه ماه
خاکه و خاک نسیضه رسات کس نفوذی بود اولیضه خاطره سبانه بعضه قیاد
و از ایدجه شام و قویج اوتاقده طرفه مخالفه اهلیا و اردالیله بوکا اسانه
بر چاره اوله اوزره ارفول مخالفه بولنه قیده رسات و ارفول جسد کده
نقیر طریزود بر عیور میلنده سوخاله بنی طرد و فواج اولنه ایلیم دیرک فادده
خالی اولیله تحسبه ایدین کدی و طرابلسکی بلاد بیده طرد و بعد لردنوم بر بیده .

” ارجیحی موسم ”

بوصور رسا سیه تقیر اولدوقده ارنه تقاضات دولتک وضع و تاسیه اجناس
حاصل اولوب ال اول ذک اولناه اوج قضایه زاندریم کونکی شید ارنه
انتقام و انصافدن اتمک و موافق لازم بر لزوم و عیور تقیر و اید اولنه عیور
سجهانه اولدوچجه تاسیه مناسب بویضه بولنه بورد ایدر اولدوقده اجناس صحیح
اولدوچجه عیور ایدین بالدر اوج نقیل اولور .

انسا اولناه طابقه تاسیه استیضای و ماریه و عاریت ایدینک استیضای
وقت تقاضا سیه قور دوند و قور غول موقعه ات ایدر ایلیم موافق اولور
کدیله ارباط و موافق ایدینک مافق سرامنده اقتصاد حاله ایدر است اولور .
بولنه بعضه محله کانه بوللنده بالاستفاده عیور ایدینک قور قورده رحمت
قور ایدینک و زاندریم قور ایدینک جسد کونکی لزوم حکومت ایدر کونکی نام و یویب
تقطه مذکورده مدت ایدر حاله تقاضا سیه ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر .

دیگر طرفه رضی رفاج مناسب تقاضا سیه ایدر ایدر تاسیه اولنه ایدر
مکنه مذکورده اول اولدنه نازبان سوره اول اولدو اوزره ایدر ایدر ایدر
سوقا اطفاله بوم بوزر درهم قدر نایله و نه بر قیام و یلی اولدو
ایماندنه ایدر اولدو لازم کلور .

بر صحیح اقتصاد سیه تقاضا سیه ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
بر ایدر سیه لازم کلور محله بر تیه تشکیل ایدر ایدر ایدر ایدر
بیشر صورتده بوم مقصد و اولدو تقاضا سیه و تقاضا سیه و قور ایدینک
طرف حکومتده مامور ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر .

ساخته و از روی وجهی ساسه تحقیقه لغتیه و نظریه با تفسیر در مابین
 رسیده تجرید اولیوی کویا کند طرفه نه رضا و الله ثبت اولیوی بولندینه
 وقت اولیوی تقضایه .

ابتدای بوجهی توی اولیوی در اهلیت کار و کس و زراعتی الی بولند اسانده
 آتصاله فایسبب اندزه اراضی بولندیه فضای اهلیتیه که نه صورتی ممکنه
 بر آن اراضی اعطای و کس اولیوی غذا اولیوی بیک بیاتس و معربلی محمولات
 شترلی صورتیه تدارک مستردی و سائله موجود اولیوی در حیطه
 وزارتیه نقشه لوازم استکمالی اولیوی اوزره اهلیتیه اولیوی دولت اولیوی
 لزوم مستفی سانه .

بر سوال مشروح شترلی بقدر فقر دولت ایمنه بولندیه فضای اهلیتیه بی حد
 و کسبیک تدارک اولیوی صده اراضی ثبت و تحریر اولیوی مصارف اولیوی
 قاریون اولیوی اوزره اراضی به دولتیه بجه برین اهلیتیه حساب و در کسب
 و تدارک و بولندیه تقاضای معجزه حیات اولیوی و در کسب قطع سبب ان زیاده تفاوت
 مستند اولیوی فقر و احتیاج شترلی بقدره دور طوایفه جه حیوانات اولیوی وضع
 لازم علاوه زکاة و اراضی اوزره اهلیتیه مقدار اولیوی امداد اولیوی بشتر بولند
 عجز اولیوی ساحت کسب اولیوی احوالی بیک ساه حال حیوانیه شترلی فرجه بولندیه
 و تفاسات تبدیلی و تسخیری موقوفه وضع ثبت اولیوی بر وجه تقاضای اولیوی
 در طرفه انانیه مصلحتیه امداد اولیوی بالوجه خوات اولیوی اوزره
 چشمانده قبل طبیبیه و بلورده بالوی بر تجربیه و اووه حصه کسب و کسب طرفه
 و سایر احتیاج حیات اولیوی مواظبت اولیوی برین بولندیه اسباب احوال اولیوی و استناد
 زمان ساعده در کسب انانیه با سائله اولیوی تقضایه .

" در تجربیه ماسم "

تقصیرت معروضه در اولیوی بر شتر بولندیه اصولات بر حای طبعیه کسب اولیوی
 حیوانیه انتظام حیوانیه اولیوی احوال حاکم بر حیوانیه اهلیتیه اولیوی در کسب
 امدادیه اولیوی در کسب تقاضای امداد اولیوی احوال اولیوی تقاضای حیات
 و عکس اولیوی تقاضای امداد اولیوی تدارک اولیوی تقاضای اولیوی بولندیه
 قبایله اولیوی اولیوی در کسب اولیوی عذرت حاجی بجه وسایط اولیوی

۱۶۲ -

هذه قضاء بدنه حكومت حاکم تهرانی از قبیل این بارسته خدمت
این قضیه هرگز نماند و بعد از مراجعاتی از طرف وادیه در نزد حاکم رسید
آنکه دولت تهرانی حاکم که در زمان سابقه اتمام مجوزین بوقت نقادها از کتب صحیح
حمایت و حمایت از طرفه ذاتی آنست که ماعدا رسد و حاکم اولی این اعتبارات فقط
عمومی برشته بینه اقدام اولی که حکومت موقت علیه این وظائف عهدت
رساده برقی برحسب مصلحت و بدین راسته اقدام اولی که تالیف و تنظیم
اقدام اولی که از طرف دولت بود که نامه نرسد نامه میرد بقیه اولی که جائز اولی
بوتاموریه نقادها ایچیده آنجا که از آمدن بقیه خلاصه وقت اولی
برسوست خانه قدر زد اولی که از قضا اداره عونه آنکه در این علیه
حاکم تهرانی بولدر بلایب سعادت موعود که طوری اردو در زمان بود فرضه بود
و توبی ایچیده و نامه از کتب تقریراتی حاکم او در وجه قضیه از بقیه و حوزات
قضیه سعوته العزیزه و نقل طبیبان حوزات آنکه برینه اطوار بود و مختلف
رژیم ربط اینها اداره عونه الف و کلم نقایب و حکومت ملک اعاده و ایضا
ایچون مصلحت تمام و بیک اعتباریه
اینه مدونات سرور شکی سعادت و تحقیقات از بدین بنایلمه مطالبات نرسد
اروپا اصلاحات مستکم به اقدام این بود و ایچو مأمور و توقعات قاری
ایچیکه محلی تحقیقات کوره تحقیقات تقسیم از طرفه بدل مقدمت اولی در
بقیه مرتبه تازمتی خانه اولی ضمن از بقیه تحقیقات سایر این اجواته برحالی
ایچیکه حال مصاحبه کورجور ایچون

برای این بقدر در درجه اردو که همینه نرسد از کتب مرفوعه مسترقا
با ایچالی باینده ایچیکه تا بقیه و ایچیکه نوزن اولی در
(از بقیه)

دریم قصه سکه ایچالی و امر حکومت باسمه الدلیله اطرافه بقیه الهی بقید
حق و رعایت حیات و بوعود نه بدینی ایچیکه انچه انچه واردی الهی مصلحت
برجوش و بقیه کسب از نقایب انواع قضایب و سخاوت ایچیکه بدنه و نماند موقوتی

- ۱۶۲ -

صید آنکدر آنمانه قالدنغ سومول قشدره کدولونه استفاه اولموشور
 طریقه افزاولدای و بوچه کلدن سیه مفترده باشه تور اهلای مفدورون
 محافظه فرغ تقاول مختلفه عدولدرنه و جابجاولموشور تحکقات تجاورونه
 تاسوسوقیات اجاولموشور و نجاه طلائغ لزومنه یانه زاندرم آنکدر اولموشور
 تعلقات و سعی خلوقه نی اهلای مطعون محافظه تقابله بلرمانق و نظرات
 و تقاولتدیک اولکده حیدر بکن بلرمنور .

قطعه "نقشه" مولاته سنک قبل کالکده اداره امور حکومت و حد و تقاضا
 حال و اهلای برنشاه مسیور لرینک تسویوت الافرمانه لرنه ناقل اولموشور حال هر
 ایه ایقا و ادمش مستعد وجود حکومت التام ناقل ناره لر اقمیست دره
 دیولر ساه و اعاضات اعتراضات اهانه سرشته و سرنامه اولموشور استناه
 اولموشور اصداغ احوالده لزوم مکرر عهده اولموشور متلاو زان اولموشور
 و حق نوال معلوم و نه بولموشور .

اصداغ احوالنه کافیه بوضوحده مقدمین رفاح کوره اولموشور کی قطعه
 و اقد لزوم قدر عدسونه اولموشور اولک کلرینک قدر استقبال اولموشور
 اولورسه بولموشور تا یراقی به اولموشور و سورجه سنه اولموشور فراتر
 زان اولموشور و اهلکینک ضرورت و فقره حالیه عادات قدیم تقاضای احیا
 و جابجاولموشور و بیهوشنه بولموشور قیام تقاضای احیایه لیسر تجریم اولموشور
 انشای دولته مدنی در

نابره سرفهده تجریم اولموشور کوریه ساه قدر استقبال کلندیه لر بولموشور
 جدا اصداغ احوالنه ناقلموشور و اهلای تقاضای مجبوروشور تور اولموشور هر قدر مقصود
 احتیاج اولموشور اهلای تقاضای تقاضای لرینک و اهلای اولموشور اسباب از اولموشور
 خصوص بولموشور و بولموشور بولموشور تقاضای احیایه حقیقی اولموشور تقاضا

اولموشور بولموشور سنده اولموشور تحقیقات خلایق اهلایه اسباب بولموشور قیام تقاضا
 عیانت اولموشور آن بخش بولموشور نفعی ساینج افعال اولموشور حاکم و رضایات
 طریقه هر وقتده تحقیقات عدیه اولموشور و لزوم کوروشور اولموشور تقاضای احیایه
 بولموشور بلرمن و خلق سمر کلندیه رضایت استفاه حال مصلحت حکومت حقیقی

۱۹۶ -

احد احصاء حاره ایله ماحه صدانه هر بائره قلم مستیسه
آکسسه کذاک یولرله بیلیم قضاة ندوره محمولوق اولمه خطه درسته کی
شیرک روایه اولمه سوخته عاجز اولدونه ووجوه سه عملیو یاره قرانقه
یولنی اولدوندونه طوبی اهلینک نرته وارسه اولدیکل فقره واضطران
و اداره معتینک تدارکده نذک وفرو تریک تداپ بوسه قاریو دولم
واستقاری قضیه اولوب اهاد کالده بد خوخی قسید ی حد ازلی ولجه
البه بولمه قرینه بقضا اولیک ایله ارار اوقا ائمه و حوقل حدیله مفاره
کوتله رنده قسید طوبی محوریت حالده اولوب بد حوقله نرانی ی حد
البه توبی طوبی سنه عورت ایدیه حد بر بارجه بولما نده عیبه اولدو
عصه انعام ایله کولدر

او حقیقه بولمق وفرو ت الحاقیه خارجه نذک معتین یغی اهل شقارت
احصاء اولدو بائره باشه اهلان قسید نقدی ایدک شرطی طوبی اهلان
بولدو حافظه عصمه در ریس رشید امر و سنی ائمه بولمه بولمق
ایوب رشیدل مشقات احوالت کذونه و بولدی نفوذ و قدرق کذو
نقصه اشتغال ایدک فقرای اهلان عصب و عاره و اهلان شقارت سوه
ایتمه بولدی حقیقه

در تحسین حاکم اولدونه دیانت و اعتقاد حقیقه بر نذهب باطله
سالم بولدی حاکم اسلامیه سوب طوبی اهلان صدق افرایتمه بد نذهب
مقتضای دینده اولمه اوزره قول اولنسه بر اعتقاد اولوب اعتقاد بولمق
ایس روشا و سیدلک نصیحه بولمق اولدو یغی تاییه و تقریر اولدونه
الذبح کولوق در یغ ائمه هر و حوقله نذهب شیه سالیق بولدوندو حال
سیدی ضلال و غولایتمه و کالده و نوتور و عالی اهلان نذهب نغم ایله اهلان
نذهب تعصیب باره قضیه علینک الاقصی قول حیدر دبه انصاری مد حوق
نشه ایله کذونه بولنسه بیوز لریک از اختلاف اولدو خریستانه
بند و بد نذهب قول ایدیه سالیق حوقله نظر ایدیه احوالده ایله
اسباب حوقله موقوفه و نذک نطقه اهلان نقدیه حوقله نذریم دیر ائمه
ایس حد احصاء جمعه ایله اوزره بولمق نتیج شقارت اولدو احوال

اسانه از ازم چاره آرانه زدم تقه مشروعتن تا بج طبعه سنده
اوله

اصلاحات صور اجراء نه كنج : مربوط بوي خلاصه استنظ و در ضمن اوله
هر بقارت چنانچه قارن بوضع ايجنه در دمن اردو كج نين بوجود نه بقره
كافه تخصص بوجودن عمل و اداره بره اقتاره تودع اولزه و عده سب
ارنجاه جمنك و سموره الفز جازنه تنقفا و با خود ناسب برنقده
مختصا قطه دافذ سموره موات لازمه تبعه اوله قده عده برنجه
ارنجاه سموره الفز اراني وصل ايدنه خوزات بولنك عبادنه عديله
رطوخه اتا اته يا وسعت و بيسه ياره بويه و با هم قه قدر اتمك و بلك
اوزره درم اهلين بولده اتمك دقت اولزه بوجورنه و هشدين از ازم
وزنه مختلفه ارانده اتحاد حصولنك منفه و استنباب ديگر اولزه حكومت نين
مقصود كنه و بلك اصلاح احوال عمنه قطه دافذنه بولده اعماله اهل
تجاره و زراعت قضا ايجمه و تدبيره قدر بالجمهوره طوقه قدرن طريقه تفاوت سنده
ماليه مودت شهنه نك قطعات ساره سنده مسكول اهل مظهره كنه رفاه
ايدن بامد اسبابي احتمال اتمك جزع منقطع اولوه كنه و طرفه ننه مخالف
تاسه تابعه از مخالفت كوشه بلك عهدين اقتاره سنده اولزه و عهدين
معاذ اتمك حركت بوجودنك يك شده مولايه كنه عهدين و مخالفت نه حكومت
طبيع بولنه قطه نومانه اندر رسامه و ساره ضابطه و خوار اهل ايه
خود و عهدين قهرم و اراه طرنده خوار اهل اتمك اقتاره اصلاحات اتميه
الترطمه و هنج بام ايدن كنه مالز قومه ايرانيان اوزره هه نه بر
ناسب و قطعات نقره نه كونه او امر عهدين لازم اير اتخا ز و اجرائه
اتميه با ساد اتميه اقتصاديه

بوجوده هه نيم اهل و رسامك افكار و نياق حقن حال اولوه
حيات اوزره اول امره تحرير نفس سنده اتك لافقه و بعده بالترجم
افذ عهدين سنده نطقه و بونده مخالفتنه بوجودنك فرائض و نه و اتمك
و معاذنه كوشه نين برنجه در دمن اردو كج نين دافذنه بولنه نطقه و خوار
بالكلمه اسامه ايرانيان خيره افذ عهدين موده سنده برنجه نين مانجه نه نطقه

۱۶۶ -

اورقده مخالفه كوتشورب بالاخره مجبور ايديدونه فائده عسبرقاسنك تمام
اخذيم اورقده مقدمه تفصفا بولدرلكه فصوصي اصول نماز اولدينه و اجرائه
واقعه تدریج و تاقی طریق طوفینیه تقدیر سهولته و بکده بد مخالفه
اصولیات اجناس اقصای بعد الاضمار و قدر .

برنوال معروفه اصول تدریس تمامه تفصفا حاله اوله اوله سیم وقوع
اورتاقه و بندنه و حشدن و ابه و عویم قهرین جولانقاه سقاوت انجذابیه
ایکسیده طرفته مخالفه مانور اولوب فرق اصولی قونامانک دعوتیه امانت
و اورقده اطمینانیه جهک اهل سولیه حوزت اورقده ربه حافظه کبر رفق
کافسوسه اولوب روسا اخذ و استیصال اورقده ابتدایه سائرله بر عیشت
مؤنه کوشدن مهم و مقصد .

حکایت عسبره بد اجازده و اورقده بد تسبیح لازمده اولده سرعت قطع
فایده بد بدت مؤنه کینه حال استیجاب فائده سیم اوله فصوص و سیرکینه
و کب اولدین حشدن و مانور و کب اهلای بطبعه سوره فصولی سموره الفرض تدوین
و کسقاغه ریلجه و دریم کابینه لغویه و تصور قائده یعنی خورن و اورهجه
و قزل طیار و ولد الاقتفا قوری نه اداره عرفیه عدله و کمال لغوه الف
اورقده طرف طرف میلمه فائس و قسقله و درین و مخالفه اول
موقع قولایه بنگده بولنامه اورقده عسبره بود ایدرین نایله بود عسبره بد
شریح شریفه تصفا روت اولس ماده سندا نوبه اوله و فصولده
اورقده و مالیه مأمور بر ایست کاتب بولدرک و زاندره سندا لزوم و احیای
کمال لایه تسویه ایلر و اهلایک استیجاب فصوص اهلایک کب نصیب عسبره فصوص
نقصدیه نشیب بعضه کد مشایخ انجابه و کد اولدین سنوه سنوه تقصیه
و سکت مختلفه صوره غریبه اعظام اولدورده بیهلکها طریقه بولده استیجاب
اسی و وسایل و هویم کوشر و وسایلیه الی جمله حکایت ایله کسار
اورقده تحصیل ساری سکنده بولمعه موقصد و بر بورد و کب نایله و سواد
عادی بر عسبره و قوسیه و بانه بد بر فنده عسبره فاصه فایزنده البر
و درجک اقصای بیایه تحصیل ساری توبه اولس زیبات مدروسه بد
تتمه لوار بندر .

- ۱۶۷ -

آتیه فدا قاصد حاکم آنروز کوره دروغ می آید بجهت کسری سواد
 از ام سرقت و شدت اولی شریفه تقصیر اولیاد و علم تا آن وقت درج بود فواید
 بیرون شد اجازت و مکتب بر توت اولیاد . . . و تحت اصطلاح الماده جزئی
 بر فدا کار لغت مساعده می آید عود حقیقت از زمانه فرقی و رعایت سهولت معلوم
 اولیاد اصطلاحات از حال و تقریرن قصدا استاده بودند .
 یا نه اجازت و اقدین رفیق عادی ذرات جز از حد بود اولیاد در کم تقصیر
 بودند بر وجه عکس نظارت لوازم و اجناس بدین بدقتصاف ترتیب و سوز مشیت قوی اعلام
 وقت اولیاد بودند اولیاد محتاج تدارک و اخصار و قدر . . . شلاق اولیاد
 مائولت ایدیم وقت و زمانه نه و استحضار اولیاد بود اولیاد وقت . . . مدوره تا وقت
 کسب مال ایدیم و کار اولیاد تدارکات و اقدیم اولیاد بجهت مصارف قوی اعلام
 مستقیم اولیاد نظرات اولیاد بود جهت و بر این حرکت حکایت بود اولیاد
 جزئی مصارف قوی اعلام ایدیم اولیاد اردو و هم بود و بر اولیاد و مصفا اولیاد
 قوی اعلام از زمانه اولیاد اولیاد وقت و وقت سیر اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد
 استقامت تا به ایسه بود جهت و بر این بود اولیاد مصارف و مشایخ
 مصارف و سنجید و بجهت قاصد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد
 فدا اولیاد قابل اولیاد نظرات جزئی اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد
 وقت زمانه در کم قاصد اصناف ایدیم تقاضا قاصد سلطه سیدین سلطه
 و غمی اور و باجم اعتراضه و استه قاصد اولیاد اولیاد قاصد اولیاد
 جزئی اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد
 اجازت محوری حال اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد
 اهالی نظمه بزرگ طایفه و لذت و لذت و لذت و لذت و لذت و لذت و لذت و لذت
 ایدیم و سایر اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد
 مارالعه ایدیم فدا کار لغت جزئی مصروفات و اقدین اولیاد اولیاد
 وقت آنست که وقت عهده و اخصار نه جزئی در سه و ترتیب عهده نه وقت
 اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد
 بر وجه تقسیم سبب و سایر اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد اولیاد

Kaynakça

I-ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

A-Cevdet Tasnifi

1. Askeriye No: 8541 14771

B- Bâb-1 Ali Evrak Odası, Sadaret Evrakı Divan-ı Hümayun Kısmı (A.DVN):

Dosya: 98

Gömlek: 71

C- İrade Tasnifi:

1. İrade Dahiliye No:

13263 13365 14221 14762 22992 24345
24942 26038 39098

19 RA. 1324 Hususi: 26 21 R.1312 Hususi: 96

8 CA.1313 Hususi: 63 9 CA.1326. Hususi: 11

15 CA.1326 Hususi: 36 12 Ş.1326 Hususi: 32

3 C.1326 Hususi: 1

2. İrade Meclis-i Vâlâ: 8431 11388 13735 18987 19636 20503
24271

D-Yıldız Tasnifi:

1. Yıldız Esas Arşivi No: 11004

2. Sadaret Resmi Mar. Ev.

Dosya No: 60

Sıra: 27

Dosya No: 79

Sıra : 2

II. SALNAMELER

1- H. 1310 Tarihli Ma'mûrâtü'l-Aziz Sal-nâmesi

2- H. 1312 Tarihli Ma'mûrâtü'l-Aziz Sal-nâmesi

III. TETKİK ESERLER

AKGÜL, Suat, *Yakın Taribimizde Dersim İsyanı ve Gerçekler*, İstanbul 1992.

AKGÜL, Suat, *Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim*, İstanbul, 2000.

Ali Kemalî, *Erzincan Taribi*, İstanbul 1932.

BAŞBUĞ, Hayri, *Kürt Türkleri ve Fanatik Ermeni Faaliyetleri*, Ankara 1984.

KILIC, Orhan, "XIX. Yüzyılda Harput'ta Misyoner Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, C. 3, S. 1, 1989 Elazığ, s. 119-137.

- KODAMAN, Bayram, "Hamidiye Hafif Süvari Alayları II. Abdülhamit ve Doğu Anadolu Aşiretleri", *Tarih Dergisi*, S. XXXII, Mart 1976.
- KODAMAN, Bayram, "II. Abdulhamid ve Aşiret Mektebi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XV/1-2, 1976, s. 255-264.
- ÖZKÖK, Burhan, *Osmanlı Döneminde Dersim İsyanları*, İstanbul 1937.
- T.C. Dahiliye Vekâleti Jandarma Umum Kumandanlığı, *Dersim*, III, IKS-Sayı: 55058.
- ULUĞ, Naşit, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, İstanbul 1939.
- YILMAZÇELİK, İbrahim, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, TTK., Ankara 1995.
- YILMAZÇELİK, İbrahim, *XIX.Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı*, Elazığ,1999.
- YILMAZÇELİK, İbrahim, "Diyarbakır Eyaletinin Yeniden Teşkilatlandırılması (1848-1864)", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, Teşkilat, Ankara 1999, s. 221-237.
- YOLGA, Mehmet Zülfü, *Dersim (Tunceli) Tarihi*, (Yayına Hazırlayanlar: Ahmet Halaçoğlu, İbrahim Yılmazçelik), Ankara 1994.